

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ГЕОГРАФИЯ НА ТУРИЗМА“

Калина Красиминова Тилко

Културните събития като двигател на местното туристическо развитие: ефекти, свързани с обявяването на Пловдив за Европейска столица на културата 2019

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертация за присъждане на научно-образователна степен „доктор“

Професионално направление: 4.4 Науки за Земята

Научна специалност: „География на рекреацията и туризма“

Научен ръководител: доц. д-р Елка Дограмаджиева

Научно жури:

Проф. д-р Вера Николова

Доц. д-р Елена Петкова

Проф. д-р Мария Воденска

Проф. д-р Милена Стоянова

Доц. д-р Красимира Кръстановна

София, 2024 г.

Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на катедра „География на туризма“ на Геолого-географския факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, проведено на 1.07.2024 г. и е предложен за защита пред специализирано жури в състав:

1. Проф. д-р Вера Николова
2. Доц. д-р Елена Петкова
3. Проф. д-р Мария Воденска
4. Проф. д-р Милена Стоянова
5. Доц. д-р Красимира Кръстановна

Дисертационният труд е в обем 223 страници (без приложенията), включващи 20 таблици и 36 фигури. Структуриран е в следния ред: увод, пет глави, заключение, библиография с 225 източника, от които 95 на кирилица, 125 на латиница и 5 интернет източника, и 9 приложения.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на ..... Г. от ..... Ч. в ..... на заседание на определеното жури.

Материалите по защитата са публикувани на страницата на Софийския университет и са на разположение на интересувалите се в Деканата на Геолого-географския факултет, кабинет 254, етаж II (северно крило) на ректората на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.1 Актуалност на изследването

Европейска столица на културата (ЕСК) е инициатива на Европейския съюз (ЕС). Тя води началото си от 80-те години на миналия век, когато министърът на културата на Гърция Мелина Меркури в свое изказване обръща внимание на важността на културата за напредването на европейската интеграция. От възникването на инициативата до наши дни повече от 60 дестинации от над 30 европейски страни са реализирали домакинство. ЕСК масово се асоциира с преобладаващи положителни ефекти за града-домакин (Falk & Hagsten, 2017; Gomes & Librero-Cano, 2016; Palmer, 2004a, 2004b). Поради това се наблюдава все по-нарастваща мотивация на градовете и регионите да кандидатстват и реализират домакинство на инициативата, въпреки множеството предизвикателства и значителните разходи, обвързани с процеса.

Успехът на инициативи в социалната, културната и икономическата сфера, се гради в значителна степен на подкрепата на местното население, както и на сътрудничеството между различните групи заинтересовани страни. Мащабните събития, които се провеждат в населени места, обуславят възникването на конфликти между местното население и туристите. Тези причини провокират нуждата от задълбочено проучване на нагласите и възприятията на заинтересованите страни за влиянията на ЕСК.

За актуалността на темата свидетелстват от една страна относително скорошното домакинство на титлата, а от друга – утвърдената практика на изследване на влиянията в туризма по време на или след провеждането на мащабни събития. Към момента на разработване на дисертацията липсва цялостно проучване на ефектите от инициативата върху туристическото развитие в контекста на Пловдив и настоящият труд се стреми да запълни тази ниша.

1.2 Предмет, обект, цел, задачи и изследователски въпроси

Предмет на изследване са ефектите от инициативата ЕСК върху туристическото развитие. **Обект** на проучване е община Пловдив. **Основната цел** на проучването е да установи дали домакинството на ЕСК въздейства върху местното туристическо развитие и ако да, по какъв начин, и как заинтересованите страни възприемат тези влияния.

Към основната цел са набелязани следните **задачи**:

- Изясняване на основни понятия и теоретични постановки във връзка с туристическото развитие, ЕСК и влиянията на събитийния туризъм;
- Проучване на чуждия опит във връзка с ефектите от домакинства на ЕСК в други държави, както и наличните изследвания на въздействията на инициативата в Пловдив;
- Конструирание на собствена методика за проучване на влиянията на мащабните културни събития върху местното туристическо развитие;
- Проучване на процеса по реализация на ЕСК Пловдив 2019 на базата на официални източници;
- Анализ на планови документи и вторични статистически данни за състоянието на туризма в община Пловдив;
- Набиране и обработка на първична информация за нагласите и възприятията на заинтересованите страни към ефектите от домакинството и сравнение с резултати от чужди проучвания;
- Оценка на ефектите от ЕСК Пловдив 2019 чрез съпоставка между резултатите от вторичните и първични данни.

Към целта и задачите са формулирани следните **изследователски въпроси**:

1. Оказва ли ЕСК Пловдив 2019 въздействие върху местното туристическо развитие?
2. Как се проявява въздействието на инициативата според данни от стратегически документи на общинско ниво и данни от официалната туристическа статистика?
3. Какви са субективните възприятия за ефектите от ЕСК Пловдив 2019 през призмата на заинтересованите страни? Има ли сходство между оценките на различните групи?
4. Има ли различия във възприятията на местното население за ефектите от ЕСК Пловдив 2019 на базата на социално-демографския профил и личното участие в организацията на инициативата?
5. Има ли допирни точки между оценката за ефектите на ЕСК в контекста на Пловдив и оценките на домакинства на инициативата в други дестинации?

С оглед на поставената цел и формулирани изследователски въпроси дисертационният труд представя цялостно изследване на ефектите за местното туристическо развитие от домакинството на Пловдив на инициативата ЕСК.

1.3 Методи

Използваните в дисертационния труд методи са: синтез и систематизация на научни публикации; критичен и аналитичен прочит на вторични данни; математико-статистическа обработка и количествен анализ; частична адаптация на въпроси от чужди анкетни карти и конструиране на три собствени въпросника за проучване на нагласите и възприятията на заинтересованите страни; различни методи за разпространение на въпросниците (за самостоятелно попълване на хартиен носител при туристите и онлайн разпространение на „принципа на снежната топка“ при местното население); самостоятелно анкетиране на част от туристите и местното население и самостоятелно провеждане на полуструктурирано интервю с всички ключови информатори на терен или онлайн; контент-анализ; сравнение и обобщение; наблюдение на терен.

1.4 Структура и съдържание на дисертационния труд

УВОД	9
1. МЕСТНО ТУРИСТИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ЕВРОПЕЙСКА СТОЛИЦА НА КУЛТУРАТА: ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ И ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ	15
1.1 Инициативата Европейска столица на културата	15
1.1.1 Възникване и развитие на инициативата	15
1.1.2 Цели на инициативата и очаквани ефекти	15
1.2 Местно туристическо развитие: същност и участници в контекста на културните събития	19
1.2.1 Същност на туристическото развитие	19
1.2.2 Основни участници (същност и класификации)	23
1.3 Основни понятия, свързани с инициативата Европейска столица на културата и местното туристическо развитие	27
1.3.1 Културен туризъм	27
1.3.2 Събитийен туризъм, фестивален туризъм и културни събития	31
1.3.3 Мегасъбития	34
1.3.4 Фестивализация	36
1.4 Влияния на събитийния туризъм: изследвания и класификации	38

2 ПРОУЧВАНИЯ НА ЕФЕКТИТЕ ОТ ИНИЦИАТИВАТА ЕВРОПЕЙСКА СТОЛИЦА НА КУЛТУРАТА В РАЗЛИЧНИ ДЕСТИНАЦИИ И СОБСТВЕНА МЕТОДИКА 45

2.1	Проучвания на ефектите от инициативата ЕСК в различни дестинации: подходи, методи и резултати	49
2.1.1	Анализ на кандидатури	49
2.1.2	Очаквани ефекти и прогнози (проучвания, осъществени преди годината на титлата)	50
2.1.3	Непосредствени ефекти (проучвания, осъществени по време на годината на титлата)	55
2.1.4	Последващи ефекти (проучвания, осъществени след годината на титлата)	59
2.1.5	Цялостен поглед върху ефектите от едно домакинство на инициативата (проучване на няколко етапа)	62
2.1.6	Сравнителни проучвания (на няколко домакинства на инициативата)	65
2.1.6.1	Докладът на Palmer (2004a)	65
2.1.6.2	Икономическото проучване на Gomes & Libro-Cano (2016)	67
2.1.6.3	Туристическото проучване на Falk & Hagsten (2017)	69
2.1.6.4	Други сравнителни проучвания	70
2.1.7	Обобщение	70
2.2	Методика на собственото изследване	71
2.2.1	Съдържателен обхват	71
2.2.2	Източници на информация	74
2.2.2.1	Вторична информация	74
2.2.2.2	Първична информация	75
2.2.3	Използвани методи за обработка и анализ на вторична информацията	85
2.2.4	Използвани методи за обработка и анализ на първична информацията	87
2.2.5	Трудности и ограничения на проучването	90

3 РЕАЛИЗАЦИЯ НА ИНИЦИАТИВАТА ЕВРОПЕЙСКА СТОЛИЦА НА КУЛТУРАТА В ПЛОВДИВ 92

3.1	Предистория: Европейски месец на културата в Пловдив 1999 г.	92
3.2	Период на кандидатстване и спечелване на титлата (до 2014 г. вкл.)	93
3.3	Подготовка за годината на домакинство (2015-2018 г.)	97
3.4	Провеждане на годината на домакинство (2019 г.)	107
3.5	Последващ период (2020 г.–2023 г. включително)	115

4 СЪВРЕМЕННИ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ТУРИЗМА И ЕФЕКТИ ОТ ЕСК ПЛОВДИВ 2019 ВЪЗ ОСНОВА НА ВТОРИЧНИ ИЗТОЧНИЦИ 120

4.1	Анализ на развитието и управлението на туризма по данни от планови документи на общинско ниво	120
4.2	Анализ на местното туристическо развитие и сравнение с конкурентни дестинации в страната по данни от официалната статистика	127
4.2.1	Туристическо предлагане	127

4.2.2	Туристическо търсене	133
4.2.3	Ефективност на настанителната база	138
5	ЕФЕКТИ ОТ ИНИЦИАТИВАТА ЕВРОПЕЙСКА СТОЛИЦА НА КУЛТУРАТА ПЛОВДИВ 2019 ВЪРХУ МЕСТНОТО ТУРИСТИЧЕСКО РАЗВИТИЕ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ И СРАВНЕНИЕ С РЕЗУЛТАТИ ОТ ДРУГИ ПРОУЧВАНИЯ	149
5.1	Общи нагласи и възприятия	149
5.1.1	Обща нагласа към развитието на туризма в Пловдив и към домакинството на ЕСК	149
5.1.2	Возприятия за ефектите от ЕСК по времеви периоди	155
5.2	Ефекти върху туристическото предлагане	160
5.2.1	Въздействието на ЕСК върху откриването на нови места за настаняване и хранене	160
5.2.2	Ефекти върху предлагането на културно съдържание	161
5.2.3	Ефекти върху ценовото равнище	163
5.3	Ефекти върху туристическото търсене и поведение	164
5.3.1	Въздействие на ЕСК върху броя на посетителите и броя на нощувките	164
5.3.2	Въздействие на ЕСК върху мотивацията на туристите за посещение на града и продължителността на престоя им	165
5.3.3	Въздействие на ЕСК върху туристическото поведение	169
5.3.4	Привличане на повече туристи с интерес към културен туризъм като ефект от ЕСК	176
5.4	Ефекти върху утвърждаването на Пловдив като дестинация за културен туризъм	176
5.5	Ефекти върху местната среда	178
5.5.1	Общи ефекти върху средата	178
5.5.2	Ефекти по отношение на културната сфера	184
5.5.3	Ефекти по отношение на икономическата сфера	185
5.5.4	Ефекти по отношение на социалната сфера	189
5.5.5	Ефекти по отношение на градската среда и атмосфера	191
5.6	Ефект на ЕСК върху взаимодействието между участниците в местното туристическо развитие	196
	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	199
	ЛИТЕРАТУРА	207
	ПРИЛОЖЕНИЯ	223

СИНТЕЗИРАНО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Местно туристическо развитие и Европейска столица на културата: Основни понятия и теоретични постановки

1.1 Инициативата Европейска столица на културата

1.1.1 Възникване и развитие на инициативата

Инициативата възниква през 1985 г. под наименованието „Европейски град на културата“ и е преименувана на Европейска столица на културата (ЕСК) през 2004 г. (Palmer, 2004a). До 1999 г. за „Европейски град на културата“ се обявява един град годишно. След 2000 г. все по-често домакинството се реализира от две или повече дестинации едновременно.

1.1.2 Цели на инициативата и очаквани ефекти

Официалните цели на инициативата според Европейската комисия (ЕК) са:

- 1) *да подчертае богатството и разнообразието на културите в Европа;*
- 2) *да почете общите културни характеристики на европейците;*
- 3) *да насърчи чувство за принадлежност на европейските граждани към едно общо културно пространство;*
- 4) *да насърчи приноса на културата за развитието на градовете (European Capitals of Culture. <https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture>).*

Целите на ЕСК позволяват дефинирането на четири области на очаквано въздействие по отношение на местното население: културна сфера; социална сфера; икономическа сфера и градска среда.

Като желани ефекти от инициативата ЕК идентифицира следните:

- 1) *съживяване на градовете;*
- 2) *подобряване на международния профил на градовете;*
- 3) *подобряване на имиджа на градовете в очите на техните жители;*
- 4) *съживяване на културата в града;*

5) *насърчаване на туризма* (European Capitals of Culture.

<https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture>).

Въпреки че сред официалните цели на ЕСК не фигурира туристическото развитие, то е посочено като един от очакваните ефекти. Най-силното очаквано въздействие е „съживяването на градовете“, което може да се разглежда като едновременно икономически ефект и ефект, свързан с градската среда и атмосфера. Вторият дефиниран от ЕК очакван ефект от гледна точка на туризма е свързан с маркетинга на дестинацията за външните пазари. Интерес предизвиква описаният като трети поред ефект – залага се осъществяването на качествена промяна във възприятията на местното население за собствения им град. Предпоследният изброен очакван ефект може да се свърже предимно с ролята на инициативата по отношение на местните културни дейци, които следва да се почувстват насърчени да осъществяват културно развитие на това място.

1.2 Местно туристическо развитие: същност и участници в контекста на културните събития

1.2.1 Същност на туристическото развитие

Инициативата ЕСК може да се проучва от различни гледни точки (култура, туризъм и т.н.). За да се оцени въздействието ѝ в областта на туризма е добре първо да се изясни същността на туристическото развитие. Според Pearce (1989) туризмът следва да се използва като средство или път за достигане на определено желано състояние, т.е. като двигател на развитието. Той обръща внимание на скоростта на развитието, като набляга на това, че при постепенното туристическо развитие се дава възможност на местната общност да се адаптира към него, да се включи активно в процеса, а местните ресурси успяват в по-голяма степен да гарантират задоволяването на нуждите на туристите.

Andriotis (2000) създава собствен модел за изследване на туристическото развитие в конкретна дестинация посредством характеристика на всеки компонент от туристическото развитие (фиг. 1). Според него концепцията за устойчиво туристическо развитие е тясно свързана с идеята за поемния капацитет на територията на дестинацията. Резултатите от туристическото развитие могат да се разглеждат като различни влияния, класифицирани на базата на сферата им на проявление: икономически, физически и социални (в т.ч. културни) (Andriotis, 2000).

Фиг. 1. Компоненти на процеса на туристическо развитие според Andriotis (2000)

Sharpley (2022) проследява еволюцията на понятието „развитие“ в контекста на туризма. Според него първоначално под термина „развитие“ се е разбирало „растеж“. Приравняването на двете понятия обаче води до повърхностно възприемане на целта на развитието и ограничаване до материалното благополучие на народите (Sharpley, 2022). Според съвременните разбирания повсеместно възприетата роля на туризма като двигател на развитието е спорна. Основна причина за това е, че туризмът има склонност да влошава качеството на или дори да унищожава ресурсите, които са предпоставка за собственото му съществуване (Sharpley, 2009). Важен извод от описаното дотук е, че туристическото развитие следва да облагодетелства местната общност.

1.2.2 Основни участници (същност и класификации)

Туристическото развитие се реализира на място чрез взаимодействието на множество участници. В научната литература са възприети различни термини, с които се обозначават те: субекти, актьори, заинтересовани страни. Субектите/актьорите участват активно в управлението и реализацията на туристическото развитие (Воденска & Асенова, 2011; Ножаров, 2005; Попова, 2002; Терминологичен речник..., 2010), но не включват онези лица и групи, които са засегнати от туристическото развитие (например местното население), за разлика от заинтересованите страни.

Координацията и взаимодействието между различните участници са важни, тъй като те преследват различни цели и съответно имат различни възгледи по отношение на основни въпроси, касаещи туристическото развитие (Дограмаджиева, 2019а; Маринов, 2001). Постигането на баланс между техните позиции и консенсус за посоката на

развитие благоприятстват успешното функциониране и конкурентоспособност на дестинацията. От тази перспектива се открива нуждата от изучаване на нагласите и възприятията на заинтересованите страни с цел подпомагане на партньорството между тях.

Съществува единодушие в научните среди по отношение на идентифицирането на някои от главните участници в туристическото развитие (централната и местна власт; туристическия бизнес; сдруженията и организациите, свързани с туризма и др.), и разминаване относно включването на туристите и местната общност. В тази връзка класификациите на участниците в туристическото развитие могат да се обединят най-общо в три групи на базата на своя обхват: (1) класификации, които изключват местното население и туристите; (2) класификации, които изключват местното население или туристите; (3) класификации, които включват и местното население, и туристите.

Ние подкрепяме третата група класификации, тъй като според нас тя най-пълно обхваща участниците в местното туристическо развитие, включително в контекста на културните събития. По наше мнение това са най-общо местната власт, туристическият бизнес и НПО, местното население и туристите.

1.3 Основни понятия, свързани с инициативата Европейска столица на културата и местното туристическо развитие

1.3.1 Културен туризъм

В настоящия дисертационен труд се възприема техническата дефиниция за културния туризъм на асоциация ATLAS:

„Всяко движение на хора до културни атракции, като обекти на културното наследство, артистични и културни прояви, изкуство и драма, извън обичайното място на пребиваване“ (Richards, 2003).

1.3.2 Събитиен туризъм, фестивален туризъм и културни събития

В научните среди всепризнат авторитет по темата за събитийния туризъм е D. Getz. Той дава следната дефиниция за събитиен туризъм, която подкрепяме:

„Събитийният туризъм е пътуване за посещение на събития, както от страна на отдадени на събитието туристи, които са мотивирани да пътуват за конкретни събития, така и от други туристи, които посещават събития, докато са на път“ (Getz, 2022, in Buhalis, 2022, p. 159).

Според тази дефиниция събитийният туризъм включва не само пътуванията, чиято основна цел е посещение на събитие, но и пътуванията, по време на които се осъществява присъствие на събитие.

Широко възприето, включително от нас, е схващането, че фестивалният туризъм следва да се разглежда като подкатегория на събитийния туризъм (Acar, 2018; Dychkovskyy & Ivanov, 2020; Getz, 2010; Mair & Weber, 2019; Terziyska, 2015). Културните събития, от своя страна, включват както фестивалите, така и местните културни събития от малък мащаб, но изключват спортните, политически, бизнес и други видове мероприятия, които не са свързани с културата.

1.3.3 Мегасъбития

В множество научни трудове на тема ЕСК инициативата се окачествява като мегасъбитие, но в официалните документи на ЕК не фигурира този термин.

Müller (2015) предприема обстойно теоретично проучване върху темата за мегасъбитията и предлага следната дефиниция:

„Мегасъбитията са местещи се събития с фиксирана продължителност, които:

- 1) привличат голям брой посетители;*
- 2) имат широк обхват на медийно представяне;*
- 3) струват скъпо;*
- 4) имат голямо въздействие върху физическата среда и населението“*

(Müller, 2015, p. 634).

Въпреки че всяко домакинство на ЕСК може да бъде разгледано самостоятелно по критериите на Müller, видно е, че проведените до момента ЕСК трудно могат да се състезават с най-големите спортни мероприятия по критериите обхват на медийно представяне и стойност на общите разходи. В този ред на мисли и предвид липсата на официално изявление от страна на ЕК, че инициативата е мегасъбитие, в настоящия дисертационен труд ЕСК не се разглежда като мегасъбитие, а като мащабно събитие.

1.3.4 Фестивализация

Фестивализацията се характеризира с комплексност, която се изразява в наличието на двупосочен процес: въздействие на събитията върху развитието на

туризма, но и влияние на туризма върху развитието на културата и бита на местното население в дестинацията. Тя най-често се разглежда като явление в негативен план.

1.4 Влияния на събитийния туризъм: изследвания и класификации

В настоящия труд е възприета дефиницията за влияния на туризма на Воденска (2001):

„Влиянията на туризма върху околната среда се разглеждат не само като резултат от определено туристическо мероприятие или съоръжение. Влиянията възникват под формата на променено човешко поведение, което произлиза от взаимодействията между агентите на промяна и подсистемите, на които те влияят“ (Воденска, 2001, стр. 14).

Някои автори разработват подробни класификации на влиянията на събитията (Попова и др., 2019; Cudny, 2013). Класификацията на Cudny (2013) представлява опит за описване и обобщаване на възможните положителни и негативни ефекти от фестивалите. В нея въздействията биват групирани по сфера на въздействие: природно наследство; културно наследство; инфраструктура; човекът като обект на туристическото развитие. Още по-изчерпателна е класификацията на влиянията на събитията на Попова и др. (2019). Представената в настоящия труд класификация е адаптирана от нас по класификацията на Попова и др. (2019) и съдържа дребни промени, като разместване на някои влияния, групиране и тематично обобщаване. Предимство на класификацията, адаптирана по Попова и др. (2019), е, че внушава разбирането, че при преминаване на определена граница едно и също явление може да предизвика от положителен – отрицателен ефект. В този смисъл тя насочва към идеята, че ефектите от събитийния туризъм могат и следва да бъдат управлявани.

2 Проучвания на ефектите от инициативата Европейска столица на културата в различни дестинации и собствена методика

Инициативата ЕСК е обект на интерес от страна на изследователи от множество области на науката, освен култура: туризъм; маркетинг; политика / управление; градско възстановяване; общество / социология; икономика. Публикациите по темата в България датират от сравнително отскоро, защото по-голямата част от тях са посветени на ЕСК Пловдив 2019 или на процеса по кандидатстване за титлата. Те са основно в сферата на туризма (Арабска, 2019; Вараджакова, 2019; Тилов, 2019; Lulcheva, 2019); маркетинга

(Русева, 2020; Ruseva & Stanimirov, 2020; Stankova et al., 2017); културата (Александрова, 2014; Димитров, 2015; Keliyan, 2024) и икономиката (Моллов, 2023).

Обзорът на публикациите на тема ЕСК е групиран по следния начин:

- анализ на кандидатури;
- проучвания, осъществени преди годината на домакинство;
- проучвания, осъществени по време на годината на титлата;
- проучвания, осъществени след годината на домакинство;
- проучване на няколко етапа от провеждането на домакинство;
- проучвания на множество домакинства на ЕСК едновременно.

На всеки етап от провеждането на ЕСК възприятията на местното население и нивото на ангажирането му в процеса са в центъра на научните проучвания.

2.1 Проучвания на ефектите от инициативата ЕСК в различни дестинации:

подходи, методи и резултати

2.1.1 Анализ на кандидатури

Основното предимство на анализа на кандидатури за ЕСК, по наше мнение, е, че е възможно да бъде извършен на много ранен етап от подготовката за ЕСК и съответно някои грешни подходи и посоки на развитие своевременно да бъдат коригирани.

2.1.2 Очаквани ефекти и прогнози (проучвания, осъществени преди годината на титлата)

На етапа, предхождащ годината на домакинство, най-често се изследват възприятията на местното население, но се срещат и проучвания на възприятията на туристите, туристическия бранш и ключови информатори, свързани с развитието на местния културен туризъм.

2.1.3 Непосредствени ефекти (проучвания, осъществени по време на годината на титлата)

По време на годината на титлата се извършват проучвания на различни тематики, като водещите са: 1) по отношение на местното население – ангажирането му в процеса по реализация на ЕСК; установяване степента на подкрепа за ЕСК; възприятията за позитивни и негативни ефекти; 2) профила на туриста и мотивацията на посещението.

По отношение на възприятията на местното население за ефектите от ЕСК значителна работа е извършена от екипа Farmaki et al. (2018) във връзка с ЕСК Пафос

2017. Резултатите показват, че възприятията преобладаващо са позитивни. Идентифицирани са следните позитивни ефекти: нови работни места, нарастване броя на туристическите пристигания, промени в градската среда и инфраструктура, увеличаване броя на посещенията на културни събития, нараснал стремеж за запазване на културното наследство, засилена реклама на Пафос като туристическа дестинация, затвърждаване на представата за града като за европейско културно средище, увеличен културен обмен между местното население и туристите, усещане за принадлежност към местната общност и произтичаща от това гордост. Като свързани с ЕСК негативни ефекти са регистрирани: твърде високите за местното население цени на билетите за някои по-мощабни събития и предварителното им изкупуване от туроператорите за потенциалните туристи, корупцията у местната власт и у организаторите на инициативата.

Важен извод на този етап от обзора е, че възприятията на местната общност са свързани с преобладаване на позитивните ефекти от ЕСК, като изследователите са единодушни, че колкото по-ангажирано е местното население в процеса по реализация на инициативата, толкова по-позитивни и по-силни ще са ефектите от нея.

2.1.4 Последващи ефекти (проучвания, осъществени след годината на титлата)

Осъществяването на проучвания след годината на домакинство позволява пресъздаването на цялостна картина за ефектите от ЕСК, тъй като първоначалната еуфория от подготовката вече е отминала, непосредствените ефекти са налице и по-ясно се откроява посоката, която градът-домакин избира по отношение на усвояване на наследството от инициативата. Проучванията в тази група са фокусирани върху две основни тематикки – възприятия на местното население (включително възприятия на местните представители на творческата индустрия) и управленчески подходи.

2.1.5 Цялостен поглед върху ефектите от едно домакинство на инициативата (проучване на няколко етапа)

Един от изследователските подходи, при който се извършва по-задълбочено проучване на ефектите от ЕСК, е изследването на няколко периода от реализацията на инициативата в дестинацията. Възприятията на местното население и ангажирането му в процеса отново са една от главните изследвани теми. Друг субект, който се проучва, са туристите. Авторите са заинтересувани също от управленските подходи и значение на ЕСК за местното развитие, както и от икономическия ефект на инициативата.

Опит за обхващане на очакваните и последващите ефекти от ЕСК е извършен от Santos et al. (2015) по отношение на представата на местните за града-домакин. Местното население е разделено на две групи на принципа на участие в поне едно събитие от програмата на ЕСК, като се откриват разлики във възприятията на двете групи респонденти. В допълнение възприятията за очакваните ефекти са белязани от силни емоции и субективизъм, докато по отношение на последващите ефекти се наблюдават по-обективни и балансирани оценки от страна на местните (Remoaldo et al., 2016).

На базата на многократно събиране на първични данни се проследява развитието на Сибиу (ЕСК 2007) като дестинация за културен туризъм (Richards & Rotariu, 2011; Rotariu & Richards, 2015). Изследваният субект са туристите, които са разделени на две групи – посетили града по време на годината на титлата и такива, които не са го посетили. Идентифицирани са положителни ефекти по отношение на имиджа на града, усещането за принадлежност към Европа, подобрения в икономическите показатели на града и облагородяването на културната инфраструктура. Възприятията за града на респондентите, които са посетили Сибиу по време на годината на титлата, са по-позитивни от възприятията на онези, които не са го посетили. С времето обаче разликите между възприятията на двете групи респонденти намаляват (Richards & Rotariu, 2011).

2.1.6 Сравнителни проучвания (на няколко домакинства на инициативата)

2.1.6.1 Докладът на Palmer (2004a)

Хронологически първото проучване на голям брой домакинства на ЕСК е често цитираният Palmer Report (Palmer, 2004a, 2004b), който покрива първия период на провеждане на инициативата (1985 г. – 2004 г.). На анализ са подложени всички 21 домакинства на ЕСК, осъществени през периода. Проучването се базира изцяло на вторична информация – статистически данни за броя на туристическите пристигания и реализираните нощувки, данни за финансовата обезпеченост на инициативата в отделните градове-домакини и други. Най-общо резултатите показват, че домакинството стимулира покачването на броя на туристическите пристигания и туристическите приходи в града-домакин, като една година след годината на титлата все още се наблюдава нарастване на броя на нощувките, но най-често след това те намаляват.

Важни резултати от проучването по отношение на посещенията на събития от програмата на ЕСК и мотивацията на туристите, заради които то може да се разглежда като пионерно, са: 1) най-същественият дял от посетителите се формира от местното

население, следва делът на вътрешните туристи и на последно място е делът на чужденците; 2) повечето посетители на града знаят, че той носи титлата ЕСК; 3) повечето посетители, мотивирани от ЕСК, са мотивирани от посещението на конкретно събитие и по-малка част от самата титла; 4) малък брой най-мощабни събития генерират най-много посетители и 5) профилът на средния мотивиран от ЕСК турист е такъв, който практикува предимно културен туризъм, високо образован е и принадлежи към средната класа (Palmer, 2004a, 2004b). Друго съществено предимство на доклада е извършеният критичен анализ. Той не се стреми да представи само позитивните ефекти, а регистрира и следните негативни ефекти: свързани с ЕСК политически скандали; в редки случаи намаляване на бюджета за развитие на култура; спад в броя на реализираните нощувки по време на годината на титлата (при ЕСК Люксембург 1995 и ЕСК Прага 2000). По наше мнение той е изключително изчерпателен и дава добра основа за бъдещи проучвания.

2.1.6.2 Икономическото проучване на Gomes & Libro-Cano (2016)

Изцяло различен подход има изследването на Gomes и Libro-Cano (2016), чиято методика се базира на чисто икономически методи. Целта на проучването е да установи дали ЕСК стимулира ръста на БВП в титулуваните градове и техния регион и каква е продължителността на ефекта. Проучването обхваща периода от обявяването на града за ЕСК, годината на титлата и последващия период, в който се реализира наследството на ЕСК. Резултатите показват, че регионите на градовете-домакини имат БВП на човек от населението с 4.5% по-висок от регионите на градове, които не са спечелили титлата. Ефектът е оценен с начало две години преди годината на титлата и продължителност повече от пет години след това. Съществено ограничение на проучването е, че авторите декларират своята неспособност да дадат обяснение кои икономически дейности са довели до увеличаване на БВП в титулуваните градове и изразяват съмнение за наличие на грешка в изчисленията (Gomes & Libro-Cano, 2016).

2.1.6.3 Туристическото проучване на Falk & Hagsten (2017)

Проучването на Falk & Hagsten (2017) може да се разглежда като крайъгълен камък в изследването на ефектите от ЕСК за туризма. То използва данни за реализираните нощувки във всички титулувани градове за периода 1998-2014 г., като контролната група не е съставена от данни за неспечелилите титлата градове-кандидати (като при Gomes & Libro-Cano, 2016), а се формира на базата на няколко отделни критерия. Резултатите показват, че провеждането на ЕСК най-общо има положителен непосредствен ефект върху броя на реализираните нощувки през годината на титлата,

който бързо отшумява след това. Най-позитивни са ефектите върху второразредните градове с голям (но неразкрит до този момент) потенциал за развитие на културен туризъм (Ваймар, Грац, Гимараеш, Талин и Саламанка). Най-малко позитивни ефекти по отношение на туризма се наблюдават в индустриалните центрове – в някои от тях се наблюдават дори негативни ефекти (Ротердам, Ливърпул, Генуа, Ставангер и Марсилия).

2.1.6.4 Други сравнителни проучвания

Посредством сравнително проучване на множество домакинства на ЕСК се изследват ефектите върху градската среда (Meethan & Fernandez, 2012) и отразяването на домакинства на ЕСК от Източна и Западна Европа в англоезичната преса (Sianos, 2017).

2.1.7 Обобщение

Литературният обзор позволява да се направят следните изводи:

- Малко изследвания се фокусират върху ефектите от ЕСК в по-тесния контекст на туризма. От тях преобладаващата част се базират на нагласите и възприятията на местното население.

- Дори по-сложните и комплексни методики дават ограничена представа за ефектите (например само по отношение на динамиката в броя на реализираните нощувки).

- Главното предимство на проучванията на отделни случаи се състои във възможността да бъдат обхванати по-цялостно ефектите от ЕСК в различни сфери.

- При осъществяване на проучването след годината на титлата има по-голяма вероятност за обективно установяване на въздействията от ЕСК.

- Изследователите не са единодушни нито по отношение на подходящата методика за проучване на ефектите, нито по отношение на резултатите дори за едно и също домакинство.

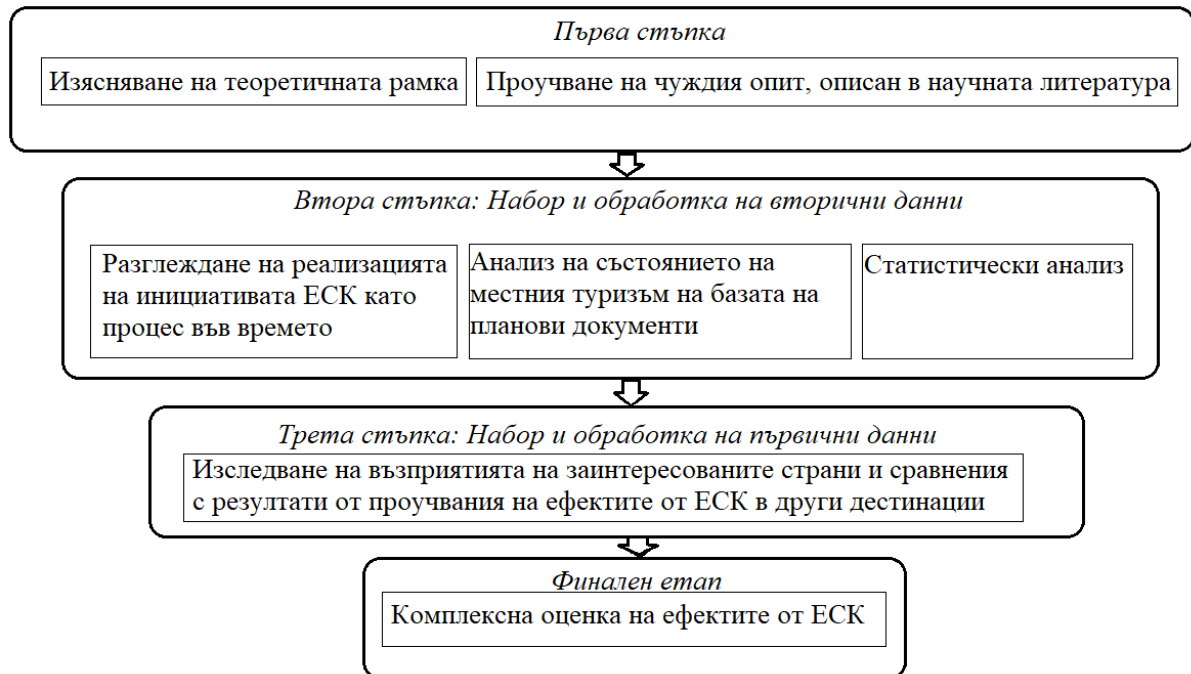
- Докато по отношение на резултатите за позитивните ефекти се наблюдава по-скоро единодушие, негативните ефекти от ЕСК са силно дискуссионни.

2.2 Методика на собственото изследване

2.2.1 Съдържателен обхват

Основната цел на изследването е да установи дали домакинството на ЕСК въздейства върху местното туристическо развитие и ако да, по какъв начин, и как заинтересованите страни възприемат тези влияния. За изпълняване на целта е

конструиран собствен модел за проучване на влиянието на мащабни културни инициативи върху туристическото развитие на дадена дестинация (фиг. 2).

Фиг. 2. Собствен модел за проучване на влиянието на мащабни културни инициативи върху туристическото развитие на дадена дестинация

Моделът включва четири основни стъпки. Първоначалният етап представлява въвеждане в тематиката: уточнява се теоретичната рамка и се осъществява задълбочен литературен обзор на проучванията на домакинства на ЕСК с цел изясняване на основните методи и резултати, маркиране на главните предимства и недостатъци по отношение на различните подходи. Втората стъпка се основава на набора и обработката на вторични данни.

Третият етап представлява набор и обработка на първични данни. Конструиран е собствен модел за оценка конкретно на нагласите и възприятията на заинтересованите страни (адаптиран по Дограмаджиева и др., 2018), който позволява обособяването на ефектите от инициативата в пет отделни групи (фиг. 3). Това са въздействия върху: (1) туристическото предлагане; (2) туристическото търсене и поведение; (3) утвърждаването на Пловдив като дестинация за културен туризъм; (4) средата в дестинацията; и (5) партньорството между участниците в местното туристическо развитие. В допълнение в

дисертационния труд са разгледани и общи ефекти, които излизат извън рамките на горепосочените групи, а някои ефекти са оценени по периоди на проявление (преди годината на титлата, по време на и след приключването на 2019 г.). Осъществено е сравнение между собствените резултати и резултати от изследвания на ЕСК в различни дестинации.

Фиг. 3. Собствен модел за оценка на ефектите от ЕСК Пловдив 2019 през призмата на заинтересованите страни (адаптиран по Дограмаджиева и др., 2018)

Финалният четвърти етап от модела (фиг. 2) представлява комплексна оценка на ефектите от обявяването на ЕСК Пловдив 2019 на базата на първичните и вторични данни.

2.2.2 Източници на информация

2.2.2.1 Вторична информация

Основните използвани вторични източници на информация са:

- Англоезични и български научни публикации по темата за ЕСК.
- Документи на Общинска Фондация „Пловдив 2019“ (ОФ „Пловдив 2019“), ЕК и т.н.
- Статистически данни от Националния статистически институт (НСИ): дейност на местата за настаняване за периода 2012-2022 г. на общинско, областно и национално равнище; средногодишен индекс на потребителските цени при ресторанти и хотели по години за периода 2019-2022 г.
- Български и англоезични научни публикации, залегнали в теоретичните и методологически основи на проучването.

- Български стратегически и планови документи.
- Различни електронни източници.

2.2.2.2 Първична информация

Първичната информация е набрана чрез три отделни емпирични проучвания на възприятията и нагласите на заинтересованите страни.

Съдържателен обхват на проучванията:

1) Анкетно проучване с реални туристи, практикуващи културен туризъм в гр. Пловдив

Периодът на провеждане на теренното проучване е септември-октомври 2021 г. Извадката включва общо 247 пълнолетни респонденти. Изследването е осъществено посредством писмена стандартна анкета. Въпросникът съдържа 14 въпроса. Най-голямата част от въпросите е фокусирана върху домакинството на ЕСК. Въпросите целят да установят:

- Дали туристите знаят, че Пловдив е домакин на ЕСК за 2019 г.;
- Дали ЕСК е фактор за повишаване на интереса към дестинацията (Raymond, 2010);
- Доколко ЕСК е мотив за посещение преди, по време на и след годината на титлата (Richards & Rotariu, 2011);
- На кои аспекти на туристическото поведение е оказала влияние инициативата (Richards, 2008);
- Дали респондентите са посещавали събития от програмата на ЕСК в годината на титлата (Richards & Rotariu, 2011);
- Дали туристите имат нагласа да реализират нощувка в Пловдив, за да посетят събитие от програмата на ЕСК в периода след годината на титлата.

Три въпроса касаят по-обща параметри на туристическото търсене: (1) брой реализирани посещения в Пловдив от 2015 г. до момента на анкетиране; (2) главни мотиви за настоящото посещение и (3) продължителност на престоя. Последните пет въпроса изясняват социално-демографския профил на респондентите и се отнасят до: (1) местожителство; (2) пол; (3) възраст; (4) завършено образование и (5) жизнен стандарт.

2) Анкетно проучване с местното население на гр. Пловдив

Възприятията и нагласите на жителите на Пловдив са изследвани чрез комбинация от електронно попълнени въпросници (в платформата Lime Survey) и попълнени на хартия анкетни карти. Периодът на провеждане е ноември 2021–февруари 2022 г. Извадката се състои от 444 валидни респонденти. Въпросникът е конструиран в три отделни секции:

- Първата секция съдържа пет закрити въпроса, насочени към: възприятията към местното туристическо развитие и провеждането на ЕСК; ползите от домакинството; ролята на ЕСК като мотивиращ фактор във връзка с предприемачески дейности, осъществявани от респондентите.
- Във втората секция се изследва степента на съгласие с 22 твърдения, свързани с ефектите от провеждането на инициативата, по 5-степенна ликертова скала.
- Секция за определяне на социално-демографския профил.

3) Интервюта с ключови информатори

Избраният метод е полуструктурирано интервю по предварително подготвен въпросник. Проведени са 25 интервюта в периода май – октомври 2021 г. Подбрани са информатори с различна професионална характеристика, като някои от тях имат значително влияние върху развитието на местния туризъм, а други представляват вижданията на своя бранш или институция. Направен е опит извадката да включи представители на основните субекти на местното туристическо и културно развитие, както и представители на организации, свързани с провеждането на ЕСК в града. Въпросите обхващат няколко основни теми:

- местното туристическо развитие в контекста на културния и събитиен туризъм;
- провеждането на и ефектите от ЕСК Пловдив 2019 по отношение на множество аспекти от развитието на туризма и средата в дестинацията;
- въздействието на кризата от COVID-19;
- допълнение за представителите на бизнеса, в което да се очертае влиянието на ЕСК върху управлението от тях бизнес;
- сферата на дейност и позицията на интервюираните.

2.2.3 Използвани методи за обработка и анализ на вторична информацията

Анализът на туристическото предлагане, търсене и ефективност в община Пловдив се базира изцяло на данни от НСИ за дейността на местата за настаняване и средствата за подслон с десет и повече легла. При обработката на данните са използвани редица преки и производни показатели, прилагани за анализ на туристическото развитие и ефективността на туризма на национално, регионално и местно равнище (Маринов, 1997, 2002, 2004; Дограмаджиева, 2006, 2014, 2016; Дограмаджиева и др., 2012).

2.2.4 Използвани методи за обработка и анализ на първична информацията

Нагласите и възприятията на туристите и местното население са анализирани предимно количествено, като при местното население респондентите са разделени на групи на базата на социално-демографския им профил. Възприятията на ключовите информатори са обработени посредством качествени методи и по-конкретно контент-анализ.

2.2.5 Трудности и ограничения на проучването

Съществено предизвикателство пред разработването на дисертационния труд се яви пандемията от COVID-19, която се разрази в България през 2020 г. и 2021 г. Тя предпостави възникването на трудности както по отношение на набирането на първични данни, така и по отношение на обработката и анализа на вторични статистически данни. Като ограничение от гледна точка на съдържателния обхват на проучването може да се счита фактът, че не са разгледани ефектите на ЕСК от екологична гледна точка. Ограниченията на проучването се отнасят и до прилаганите методи за формиране на извадките, които не са статистически. Въпреки споменатите трудности и ограничения, по наше мнение е представена достатъчно пълна картина на въздействието на ЕСК върху туристическото развитие на община Пловдив.

3 Реализация на инициативата Европейска столица на културата в Пловдив

3.1 Предистория: Европейски месец на културата в Пловдив 1999 г.

Освен домакин на ЕСК през 2019 г., Пловдив е и единственият български град-домакин на Европейски месец на културата (1999 г.). Пловдив показва завишени амбиции и разгръща събитието близо до мащабите на ЕСК. Инициативата е проведена в рамките на два месеца, но за това време Пловдив е домакин на над 350 събития. Може

да се предположи, че участието в Европейски месец на културата е послужило като добро упражнение за Пловдив и полезен опит при реализацията на ЕСК през 2019 г.

3.2 Период на кандидатстване и спечелване на титлата (до 2014 г. вкл.)

Главният субект, който е отговорен за целия процес по реализация на ЕСК в Пловдив, от кандидатстването и спечелването на титлата, през подготовката за и провеждането на годината на домакинство, до осъществяването на т. нар. „наследство“ на ЕСК, е създадената специално за целта ОФ „Пловдив 2019“. Тя е учредена на 14.07.2011 г. (Програма за дейността на Общинска Фондация „Пловдив 2019“ за 2014 г.). Обща инициатива на ОФ „Пловдив 2019“ и Община Пловдив е възстановяването и развитието на квартал Капана. Още през 2012 г. Общината инициира реорганизация на движението на моторни превозни средства в квартала и превръщането на част от улиците в пешеходни. През март 2014 г. ОФ „Пловдив 2019“ стартира проект за развитие на квартала в Квартал на творческите индустрии, като отправя отворена покана към творци и културно-ориентирани бизнеси за безплатно наемане на десет помещения за период от една година и откриване на галерии, ателиета, занаятчийски работилници, барове и ресторанти. Наемът на помещенията се поема от ОФ „Пловдив 2019“ като част от дейностите към ЕСК (Капана Creative District. <https://visitkapana.bg/2017/04/18/20122013/>). Пловдив печели финалния етап на подбор на първия български град-домакин на ЕСК през септември 2014 г.

3.3 Подготовка за годината на домакинство (2015-2018 г.)

2015 г.

След избирането на Пловдив за ЕСК започва съществената подготовка за провеждането на годината на титлата. Подготовката включва освен планиране на събитията и дейностите, които да се проведат през 2019 г., и осъществяването на непосредствени промени в културната, социална, икономическа и физическа местна среда. Още в този начален етап стартира вътрешен мониторинг, изпълняван от експертен екип на Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, който покрива периода 2015–2016 г. От своя страна ЕК извършва външен предварителен мониторинг, чиято обща оценка е положителна.

2016 г.

От проектите от културната програма на ЕСК седем се извеждат като водещи и съответно приоритетно финансирани от фондацията:

- 1) Тютюневият град
- 2) Капана – квартал на творческите индустрии
- 3) Махала
- 4) Кино Космос
- 5) Река Марица и остров Адата
- 6) Кирилизация
- 7) Форум 2019

Първи вътрешен мониторинг. Резултатите от мониторинга обосновават формулировката на следните главни препоръки към ОФ „Пловдив 2019“:

- Да се предефинират мисията и целите на фондацията; да се потърси по-широка обществена подкрепа за каузите на фондацията;
- Да се разшири разбирането за култура и да се проведат обучения на местното население в тази насока;
- Да се привличат доброволци за дейностите на фондацията;
- Да се работи за модернизиране на представянето на културното наследство на Пловдив в музеите, например посредством дигитализиране (Национален мониторингов доклад 1, 2016).

2017 г.

Годината е белязана от стартирането на няколко от най-големите ежегодни фестивали в Пловдив, осъществени с подкрепата на ЕСК: Hills of Rock (музикален фестивал, посветен на рок и метъл музиката), Opera Open (оперен фестивал, който се провежда на открито в Античния театър) и One Dance Week (фестивал на съвременния танц и пърформанс). Нает е нов екип от специалисти за изготвянето на вътрешен мониторинг, който да покрива периода 2015–2017 г.

2018 г.

През годината се осъществява финалният етап от подготовка за годината на титлата, като междувременно се увеличават усилията и дейностите по провеждане на събития през самата 2018 г. През април е проведен втори официален външен мониторинг от ЕК. Оценката от него е силно позитивна.

Междинен вътрешен мониторинг. Разработената от аналитично-консултативна група Ей-Си-Джи ООД методика се различава от използваната при предходния вътрешен

мониторинг методика в това, че е по-конкретна, по-малко описателна и най-вече включва детайлно описани критерии и индикатори за измерването им. Междинният вътрешен мониторинг представлява крачка напред в изследването на напредъка по реализацията на ЕСК Пловдив 2019. При все това, той все още не предоставя достатъчно надеждни резултати, които да представят ефектите от ЕСК върху местното туристическо развитие.

3.4 Провеждане на годината на домакинство (2019 г.)

През първото тримесечие най-значимото проведено събитие е официалното откриване на ЕСК Пловдив 2019 през януари. Орега Ореп реализира своята най-силна година. Годината е най-успешна и по отношение на активността и числеността на доброволците към ЕСК. Те са 1200 и са ангажирани с различен тип дейност, подпомагаща организацията и протичането на събитията от програмата. През годината има най-голям брой събития с безплатен вход – 61% от всички събития през 2019 г. или 313 събития (Последваща оценка на ..., 2020). Ефектът от големия брой проведени събития с вход свободен е разширяването на културното участие и обхващането на представители от населението с по-нисък доход.

3.5 Последващ период (2020 г.–2023 г. включително)

2020 г.

След годината на титлата дейностите на ОФ „Пловдив 2019“ значително се свиват, при все че фондацията продължава да функционира. Ключовите проекти са приключени и дейността се съсредоточава върху подбирането (посредством отворени покани), финансовото и организационно подпомагане на събития и дейности с културен характер в Пловдив, подобно на функцията на други фондации в чужбина, които реализират дейност като част от ЕСК след приключване на годината на титлата. Годината е белязана от началото на пандемията от COVID-19 в България и Европа. Преди пандемията обаче Пловдив успява да продължи инерцията от провеждането на културни събития като част от ЕСК. Наградата „Мелина Меркури“ е разпределена на две равни части за финансиране на проекти с културно съдържание съответно за 2020 г. и 2021 г.

2021 г.

Решението на ОФ „Пловдив 2019“ да подсили устойчивостта на наследството на ЕСК във времето след годината на титлата посредством наградата „Мелина Меркури“ получава широко признание и позитивна оценка на Форум на европейските столици на културата през 2021 г.

2022 г.

През 2022 г. кризата от COVID-19 постепенно започва да затихва и страната се връща към нормалния режим на функциониране, включително провеждане на повече и по-мащабни събития. Финансовите средства от наградата „Мелина Меркури“ са вече изхарчени, но ОФ „Пловдив 2019“ продължава да работи по гарантиране на устойчивостта на наследството на ЕСК посредством отворени покани. Основното финансиране на фондацията е от Община Пловдив, но в допълнение тя успява да привлече средства и по Европейски програми, както и по Еразъм+. Продължават да се подкрепят някои от значимите фестивали с традиции като Opera Open и One Dance Week, Hills of Rock отново се провежда, макар и с нов организатор – Fest Team. Фестивалът на уличните изкуства бFEST има своята най-силна година от възникването си (2017 г.).

2023 г.

През 2023 г. ОФ „Пловдив 2019“ продължава линията от предходната година – финансирането за годината е подобно на това за 2022 г. и произхожда от същите източници; подпомагат се местни творци посредством отворени покани. One Dance Week и Opera Open имат своите издания и през 2023 г., за разлика от Hills of Rock, който се провежда само в София. В Пловдив за първи път се провежда друг мащабен фестивал – Francoflies de Bulgarie, който преди това се провежда в Благоевград.

4 Съвременни тенденции в развитието на туризма и ефекти от ЕСК Пловдив 2019 въз основа на вторични източници

4.1 Анализ на развитието и управлението на туризма по данни от планови документи на общинско ниво

Още преди официалното спечелване на титлата ЕСК община Пловдив се подготвя за евентуалното домакинство и включва кратка информация за бъдещите ползи от инициативата в Стратегия и план за устойчиво развитие на туризма в Пловдив за периода 2014 – 2020 г. В документа се подчертава маркетинговата функция на титлата и на самата кандидатура, както и ползите за местния туризъм от усилията по обогатяване на културния живот.

Мотивацията за посещение на Пловдив е изследвана неколкократно посредством различни методики – както при изготвяне на Стратегия и план за устойчивото развитие на туризма в Пловдив за периода 2014 – 2020 г., така и при разработването на План за интегрирано развитие на община Пловдив (ПИРО) 2021 – 2027 г. Според резултатите от

изследването, проведено преди обявяването на Пловдив за ЕСК, главните посочени от българските туристи мотиви за посещение са (Стратегия и план за устойчивото развитие на туризма в Пловдив за периода 2014 – 2020 година, стр. 78):

- 1) *Гостуване (близки/познати/роднини)*
- 2) *Екскурзия с приятели/семејство*
- 3) *Шопинг туризъм*
- 4) *Транзитно преминаване*
- 5) *Обучение*
- 6) *Посещение/участие на панаира*
- 7) *Бизнес туризъм*
- 8) *Почивка*
- 9) *Културно-исторически туризъм*
- 10) *Семеен празник.*

В резултатите от проучването, осъществено след 2019 г., като водещи мотиви се открояват (Общинска програма за развитие на туризма – Пловдив 2021 – 2027 г., стр. 46):

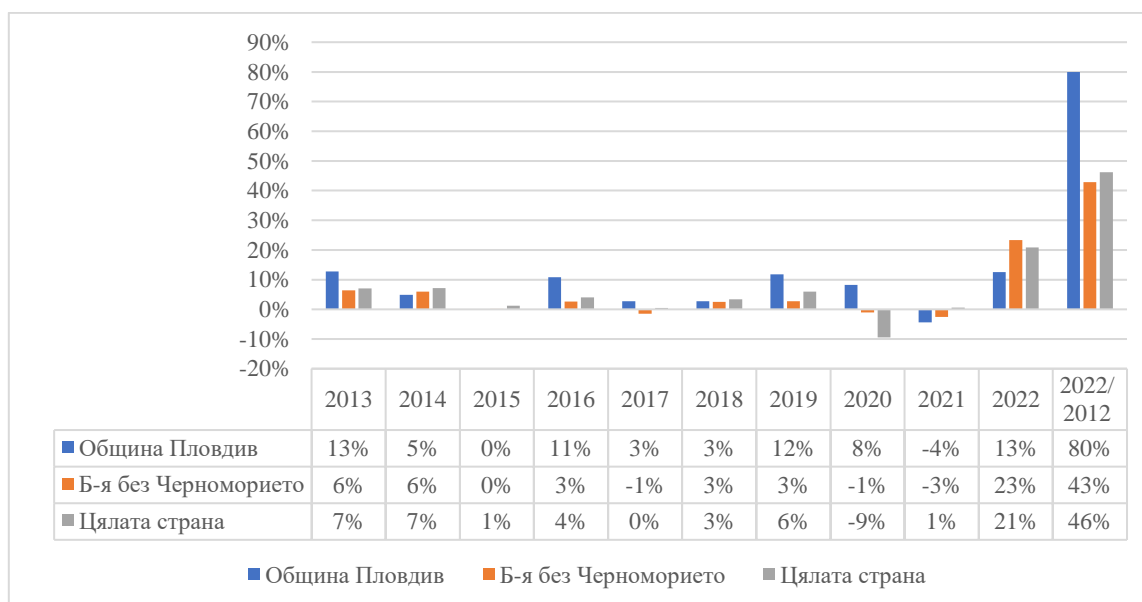
- 1) *Културно-исторически туризъм*
- 2) *Събитийен туризъм*
- 3) *Местата за хранене и развлечения*
- 4) *Градските пространства*
- 5) *Бизнес туризъм*
- 6) *City break*
- 7) *Шопинг туризъм.*

След реализирането на ЕСК културно-историческият туризъм се явява най-мотивиращият посещение фактор, докато преди обявяването на Пловдив за културна столица той едва успява да влезе в десетката. Събитийният туризъм преди 2014 г. е на едно от най-ниските места сред мотивите за посещение, докато след 2019 г. заема второто място. Следва да се вземе предвид обаче, че проучването, осъществено във връзка с ПИРО (2021 – 2027 г.), не идентифицира като причини за посещение гостуването на роднини и приятели, екскурзията със семейство или приятели, транзитното преминаване и други, а е твърде възможно за българските туристи те все още да са едни от главните мотиви за посещение на града. Въпреки това сравнението между резултатите от двете проучвания води до извода, че домакинството на Пловдив на ЕСК е съдействало за значителното повишаване на тежестта на събитийния и културен туризъм сред мотивиращите посещение фактори.

4.2 Анализ на местното туристическо развитие и сравнение с конкурентни дестинации в страната по данни от официалната статистика

4.2.1 Туристическо предлагане

На фиг. 4 се открояват разликите между Община Пловдив, страната и страната без Черноморието по отношение на промяната в броя на местата за настаняване за 2012–2022 г. При Община Пловдив се наблюдава ръст през целия период, с изключение на 2015 г., когато стойностите се запазват същите като в предходната година, и на 2021 г., когато пандемията от COVID-19 предизвиква спад. През 2019 г. ръстът е от 12% в сравнение с предходната година, което може да се обвърже в голяма степен с ЕСК. За същата година ръстът в страната е само 6%, а във вътрешността на страната е още по-нисък (3%). Пандемията оказва съществено влияние в страната и вътрешността на страната още през 2020 г., докато в Пловдив ефектът от нея се проявява чак през 2021 г. и не е много силен (-4%). В крайна сметка за целия изследван период ръстът в община Пловдив е 80%, който не може да се обвърже с подобен ръст в страната или страната без Черноморието. Домакинството на ЕСК очевидно е един от главните фактори за откриването на толкова голям брой нови места за настаняване в Пловдив за изследвания десетгодишен период.

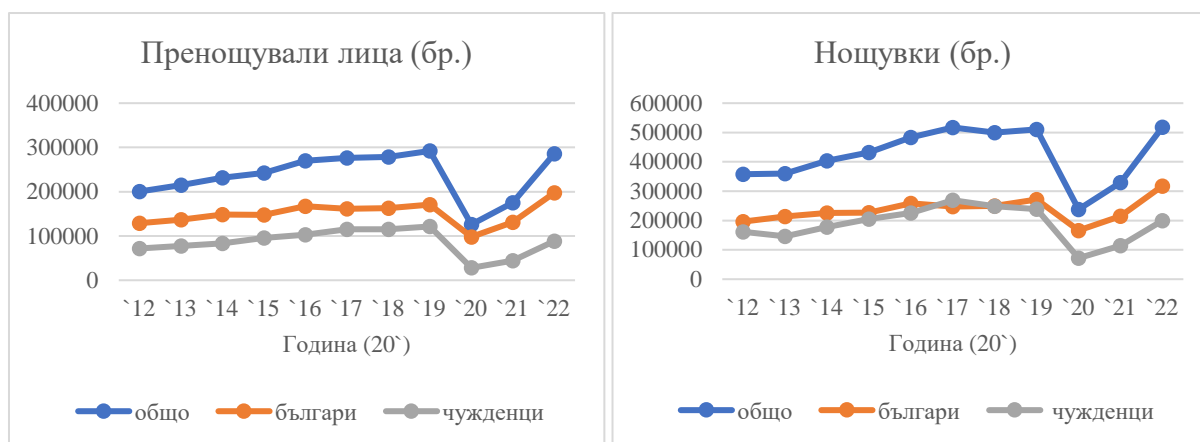
Фиг. 4. Относителен прираст в броя на местата за настаняване в Община Пловдив, цялата страна и страната без Черноморските области за периода 2012–2022 г.

Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ

4.2.2 Туристическо търсене

През периода на кандидатстване за титлата ЕСК и по-голямата част от подготовката за годината на домакинство (2012-2017 г.) се наблюдава постоянен ръст в нощувките и пренощуващите лица в Община Пловдив. Очаквано, през 2019 г. Пловдив приема най-големия брой посетители с нощувка за целия изследван период, макар и нивото да не е съществено по-високо от предходната година (5% ръст). Същият ръст при пренощуващите лица обаче се осъществява през 2019 г. и в страната, както и във вътрешността на страната. Нивото на реализираните нощувки през същата година в Пловдив е малко по-ниско от нивото, достигнато през 2017 г. Очевидно ЕСК е повлияла слабо на търсенето през самата година на титлата, като е провокирала посещение от по-голям брой туристи, но това не е довело до покачване на реализираните в града нощувки. За целия период прирастът в Община Пловдив и по двата показателя е значителен (съответно 43% и 45%), макар и малко по-нисък от прираста, осъществен в страната и вътрешността на страната (44% и 53%). Това показва, че ЕСК не е основният фактор, който съдейства за ръста в търсенето, защото същото и дори по-силно нарастване се наблюдава там, където този фактор не влияе.

При пренощуващите лица се наблюдава значително сходство между тенденциите на вътрешния и външния пазар, включително с общия брой пренощували лица (фиг. 5). През целия изследван период българите са повече от чужденците, движейки се в рамките на 100 000 – 200 000 д. Пренощуващите чужденци, от своя страна, се колебаят между 30 000 д. (в началото на кризата от COVID-19) и 120 000 д. (в предходната година). Не се открива ясно изразен ефект от ЕСК по отношение на структурата на пренощуващите лица по пазари. Малко по-различна е ситуацията по отношение на реализираните нощувки. През преобладаващата част от изследвания период българите осъществяват повече нощувки от чужденците, но през 2017 г. чужденците осъществяват повече нощувки в Пловдив от българите, като по този начин силно допринасят за пика в общия брой нощувки. През следващите години нощувките, формирани от външния пазар, постепенно намаляват и се възстановява статуквото на превес на вътрешния пазар.

Фиг. 5. Пренощували лица и реализирани нощувки в Община Пловдив за периода 2012-2022 г. по пазари (вътрешен и външен).

Източник: Фигура на автора по данни на НСИ

4.2.3 Ефективност на настанителната база

От момента на обявяването на Пловдив за ЕСК до 2017 г. заетостта в общината нараства със 7 процентни пункта, докато за същия период ръстът по този показател в страната и вътрешността на страната е едва 4-5 процентни пункта. Същият ръст обаче се реализира и в община Велико Търново, а в Столична община той е дори по-висок – 10 процентни пункта (табл. 1). От това следва, че ЕСК не е главният фактор за покачването на заетостта през този период. Влияние на ЕСК се открива през периода 2017-2019 г. Първоначално инициативата съдейства за покачване на заетостта с цели три пункта за една година (2017 г. към предходната), с което провокира засилване на очакванията за висок непосредствен ръст в туристическото търсене. През следващите две години (2018-2019 г.) предлагането се развива с по-високи темпове от търсенето, което води до спад в заетостта и съответно в туристическата ефективност, измерена на базата на заетостта.

Табл. 1. Сравнение между заетостта на настанителната база в община Пловдив, Столична община и община Велико Търново за периода 2012-2022 г.

Показател / Територия / Година		2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Заетост на настанителната база	Пловдив	28%	26%	30%	32%	34%	37%	34%	33%	16%	20%	27%
	София	32%	34%	36%	38%	42%	46%	45%	45%	19%	26%	41%
	Велико Търново	20%	19%	18%	19%	23%	25%	27%	28%	17%	25%	26%

Източник: Изчисления на автора по данни на НСИ

Според данните от вторични източници най-силно влиянието на домакинството е усетено като фактор по отношение на **туристическото поведение**, и по-конкретно промяната в мотивацията на вътрешните туристи за посещение на града. Културно-историческият туризъм, от допълващ мотивационен фактор по време на периода за кандидатстване за титлата, се превръща в основен мотивиращ фактор за посещение през периода, последващ годината на домакинство. Тежестта на събитийния туризъм като мотив за посещение също е значително увеличена. Кварталът на творческите индустрии Капана, възстановен благодарение на ЕСК, създава специфична атмосфера, която едновременно привлича туристи и обслужва местното население, и служи за пример на европейско ниво. Очевидно инициативата успява да повлияе върху туристическия профил на града и да затвърди позициите му като дестинация за културен и събитийен туризъм, поне що се отнася до вътрешния пазар. По отношение на външните пазари не се наблюдава толкова ясен ефект. В тази връзка домакинството не е допринесло за превръщането на Пловдив в културна дестинация от по-висок ранг, но е съдействало за затвърждаване на позициите.

ЕСК оказва краткотрайно (двегодишно) положително въздействие върху развитието на **туристическото предлагане**, а пандемията от COVID-19 - краткотрайно (също двегодишно) негативно влияние. Инициативата съдейства за минимизиране на част от негативните ефекти през 2020 г.

Влиянието на домакинството върху **туристическото търсене** в Пловдив е пониско от очакваното. Не се открива въздействие върху дължината на престоя на туристите в града, нито върху ръста на реализираните нощувки и пренощуващите лица. Все пак, ЕСК успява да предизвика нарастващ интерес в по-голяма степен у чужденците в сравнение с българите.

Ефективността на настанителната база в община Пловдив също не е повлияна от ЕСК в очакваната степен, а по отношение на някои показатели ефектът дори е негативен. Домакинството повлиява заетостта на настанителната база през периода 2017–2019 г., като първоначално провокира повишение, но скоро след това – спад, обусловен от бурното и изпреварващо спрямо търсенето развитие на предлагането. ЕСК следва да се разглежда като един от множеството фактори, съдействали за повишаване на средния приход от една нощувка през 2018 г. и задържането на ценовото равнище и

през годината на титлата. По отношение на ефективността, измерена на базата на лоджинг индекса, инициативата може да се свърже единствено с негативен ефект, а именно спад в среднодневния приход от едно легло в експлоатация през 2019 г., в резултат на увеличеното предлагане и понижената заетост. Не се открива ефект на ЕСК върху общите приходи от настаняване. Отчита се обаче ефект върху приходите от ношувки на чужденци, които от момента на обявяване на града за ЕСК нарастват както в абсолютни стойности, така и като дял от общите приходи, водейки до превес на приходите от външния пазар. Въздействието на домакинството върху приходите от чужденци обаче се простира изключително върху периода на подготовка за домакинството и изключва самата 2019 г.

По отношение на ефектите от ЕСК върху **взаимодействието между участниците в туристическото развитие** следва да се споменат следните: по време на реализацията на домакинството се наблюдава засилване на централизацията на управлението на местния туризъм, а след приключване на годината на титлата сътрудничеството между местната власт и местния бизнес по отношение на някои аспекти се влошава, при все че тези промени не могат да се асоциират пряко с ефекти от ЕСК, а по-скоро с решения на местната власт.

5 Ефекти от инициативата Европейска столица на културата Пловдив 2019 върху местното туристическо развитие през погледа на заинтересованите страни

5.1 Общи нагласи и възприятия

5.1.1 Обща нагласа към развитието на туризма в Пловдив и към домакинството на ЕСК

Резултатите показват, че местното население оценява позитивно както развитието на туризма в града, така и домакинството на инициативата, при все че не се наблюдава силно изразен ентузиазъм. Жителите на Пловдив имат малко по-негативно и колебливо отношение към ЕСК. Причина за този резултат може да се търси в обвързаността на инициативата с конфликти на местно ниво и съмнения за наличие на корупция, коментирани в пресата (Саръмов, 2020; Луцова, 2020; Димитров, 2020).

От всички 25 ключови информатори само един (4%) счита, че домакинството не е оказало въздействие върху туристическото развитие на дестинацията. Останалата част

от интервюираните е раздвоена между другите две предложени опции – за частично или пълно влияние върху процеса, с лек превес в полза на частичното влияние.

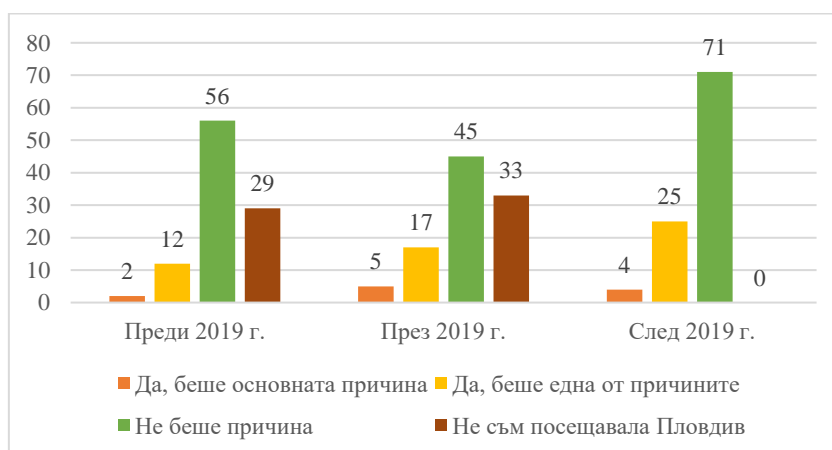
Основните ползи, с които информаторите асоциират ЕСК, са:

- маркетинг и реклама (15 души);
- облагородяване на градската среда и инфраструктура (9 души);
- повишаване на туристическото търсене (8 души);
- развитие на културното предлагане (5 души);
- икономическо развитие (5 души);
- повишаване на предлагането на места за настаняване (2 души);
- превръщане на града в по-привлекателно място за живот (2 души).

Ключовите информатори не оценяват твърде положително ефекта от ЕСК върху повишаването на предлагането на настаняване, въпреки че според вторичните данни той е силно изявен. Вероятно това е така, защото те си дават ясна сметка, че твърде високо предлагане при по-слабо търсене води до намалена ефективност на настанителната база.

5.1.2 Възприятия за ефектите от ЕСК по времеви периоди

Запитани дали титлата ЕСК ги е мотивирала да посетят Пловдив по време на подготовката за домакинство, в годината на титлата и след 2019 г., туристите отговарят преобладаващо отрицателно и за трите периода (фиг. 6).

Фиг. 6. Титлата ЕСК беше ли причина / мотив за посещение? (дял от анкетираните туристи)

Източник: Собствени данни

Положителните отговори, че това е била една от причините за посещението, са с малък дял, но нарастват двойно с течение на времето. За разлика от това отговорът „Да,

беше основна причина“ съставлява едва 2-5% през всички периоди. Тези резултати водят до констатацията, че титлата ЕСК има ограничена роля като мотив за посещение на дестинацията, при все че оказва засилващо се с времето влияние като допълнителен фактор.

Местното население е уверено, че ЕСК е облагодетелствала града по време на годината на титлата (71% са отговорили позитивно), но по отношение на другите два периода се наблюдава значителна степен на колебание (24–25% са посочили „не мога да преценя“). Очевидно жителите на града са усетили краткотраен положителен ефект.

Сферата на професионална активност е характеристика, която обуславя разлики във възприятията. Заетите в туризма логично изразяват силно съгласие, че ЕСК е донесла ползи, въпреки че най-позитивно настроени по отношение на годината на титлата са работещите в сферата на транспорта (79% отговарят положително). Най-скептични към благоприятните ефекти от ЕСК в периода след 2019 г. са заетите в сектор образование и култура (най-висок дял на отрицателно отговорилите – 28%). Очевидно ангажираните в сектора не са убедени, че ЕСК ще има дълготраен благоприятен ефект. Този резултат е притеснителен, предвид, че инициативата е насочена предимно към местното културно развитие. Дейността на заетите в тази сфера предполага наличието на повече познания по темата. Препоръчваме при бъдещи проучвания да се обърне внимание на изразената от тази група критичност.

5.2 Ефекти върху туристическото предлагане

5.2.1 Въздействието на ЕСК върху откриването на нови места за настаняване и хранене

По отношение на ефекта върху развитието на предлагането ключовите информатори почти единодушно се съгласяват, че ЕСК е провокирала бум в предлагането на настаняване. Според някои бумът е продължил и след 2019 г. – дори по време на пандемията. Коментира се, че част от новите играчи са сполучили да се задържат на пазара, а друга част са отпаднали поради високата конкуренция. Малко над половината интервюирани (56%) откриват въздействие върху цените на предлагането на настаняване и хранене, 40% не регистрират подобен ефект, а 4% не могат да преценят.

5.2.2 Ефекти върху предлагането на културно съдържание

Влиянието на ЕСК върху културното предлагане е оценено като противоречиво – от една страна се наблюдава положителен ефект на разрастване на предлагането и превръщането му в добавена стойност за туристите, а от друга – отрицателен ефект, свързан с недостатъчно високото качество, комерсиализация и подмяна на ценности.

5.2.3 Ефекти върху ценовото равнище

Според преобладаващата част от ключовите информатори (72%) ЕСК не е повлияла върху цените на културните атракции и събития. Известна част от интервюираните (24%) все пак открива такъв ефект – по отношение на събитията, но не и при атракциите. Някои информатори коментират, че голяма част от събитията са били безплатни за потребителите, защото са били финансирани в рамките на инициативата.

5.3 Ефекти върху туристическото търсене и поведение

5.3.1 Въздействие на ЕСК върху броя на посетителите и броя на нощувките

Преобладаващата част от интервюираните ключови информатори (80%) счита, че инициативата е повлияла позитивно на броя на посетителите в града, а само 20% не отчитат влияние или изразяват недоволство. Често се срещат мнения, че ръстът е бил по-нисък от очаквания, дори за самата година на титлата. Преобладаващата част от интервюираните (84%) подкрепя наличието на положителен ефект от ЕСК върху реализираните нощувки, като само 4% не откриват ефект, а 12% не могат да преценят. Като обобщение, изследваните лица най-общо подкрепят наличието на положително въздействие от ЕСК върху туристическото търсене, измерено посредством броя на посетителите и нощувките, при все че се наблюдава критичност по отношение на степента на оправдаване на предварително формираните очаквания и продължителността на въздействието.

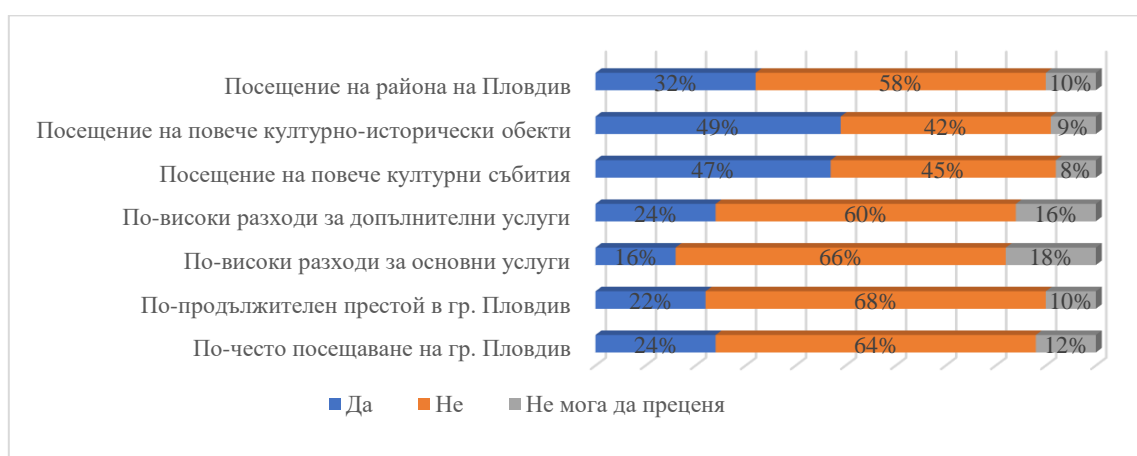
5.3.2 Въздействие на ЕСК върху мотивацията на туристите за посещение на града и продължителността на престоя им

Сред основните мотиви на туристите за посещение на гр. Пловдив доминира посещението на културно-исторически обекти (над 50%), следвано от мотива „почивка и развлечение“ (малко над 30%). На трето място е посещението на културни събития с близо 24%. Титлата ЕСК е главен мотив само за 3.7%. Анализът потърси потенциалните причини за този резултат посредством съпътстващи анкетирането разговори с респондентите. Установи се, че туристите не свързват с ЕСК някои важни елементи от предлагането на Пловдив, които са пряк резултат от нея. В допълнение пролича, че значителна част от българските туристи не са научили за Пловдив посредством домакинството на ЕСК, а са го познавали като дестинация преди и независимо от титлата. Същевременно, множество културни събития в града все още се организират и рекламират от ОФ „Пловдив 2019“, тоест част от отговорите в полза на посещението на културни събития могат да се свържат с ЕСК. Въз основа на резултатите от анкетното проучване и личните наблюдения може да се заключи, че инициативата продължава да

оформя и развива туристическото предлагане на дестинацията и след годината на титлата, но към 2021 г. туристите не я оценяват като силен мотивиращ фактор.

5.3.3 Въздействие на ЕСК върху туристическото поведение

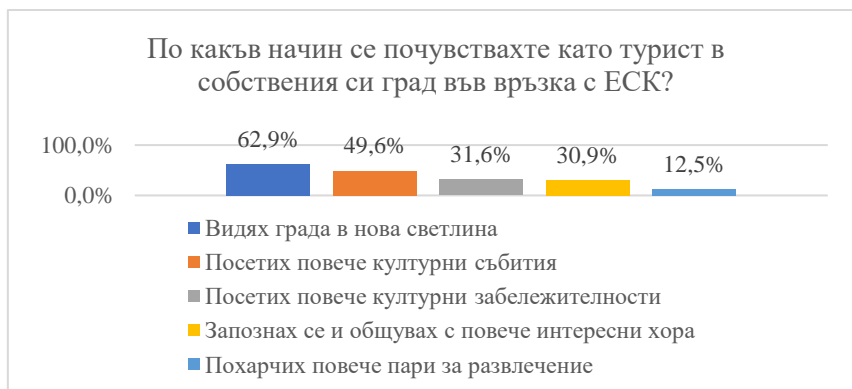
Резултатите от проучването на туристите показват, че само два от включените във въпросника седем аспекта на туристическото поведение са значително повлияни от подготовката и реализацията на инициативата: 1) посещението на повече културно-исторически обекти и 2) посещението на повече културни събития в Пловдив (фиг. 7). И в двата случая положителните отговори за влиянието на ЕСК са повече от отрицателните, а делът на отговорилите „Не мога да преценя“ е сравнително нисък.

Фиг.7. Титлата ЕСК повлия ли върху туристическото Ви поведение? (дял от отговорилите туристи)

Източник: Собствени данни

Изследвано е също въздействието на ЕСК върху местното население, провокиращо усещането за „турист в собствения си град“ (Hoogendoorn & Hammett, 2021; Richards, 2016). Явлението „турист в собствения си град“ се свързва най-общо с възприемане от местните жители на характеристики от туристическото поведение. Преобладаващата част от местните жители потвърждава наличието на подобно явление, като само $\frac{1}{4}$ от респондентите отричат да се чувстват така. Начинът, по който най-масово се проявява това усещане, е свързан с възприемането на града в нова светлина (фиг. 8). Очевидно ЕСК Пловдив 2019 успява да промени представата на жителите за своя град и да ги включи в процеса на промяна. Значителна подкрепа получава увеличаването на посещенията на културни събития (близо 50% от случаите), което показва нараснала ангажираност на пловдивчани в културния живот на града.

Забележка: Сумата на процентите надхвърля 100, защото респондентите са посочвали повече от един отговор.

Фиг. 8. Особенности на преживяването „турист в собствения си град“ във връзка с ЕСК

Източник: Собствени данни

Личното преживяване на участвалите в организацията на ЕСК е по-богато в сравнение с преживяването на неучаствалите (ангажираните в организацията посочват повече опции на респондент). Те в значително по-висока степен подкрепят отговора, че ЕСК разширява контактите им (42% от всички случаи срещу 23% при неучаствалите), което е логично, при положение, че организационната им дейност вероятно ги провокира да разширят кръгозора си (фиг. 9).

Забележка: Сумата на процентите надхвърля 100, защото респондентите са посочвали повече от един отговор.

Фиг. 9. Особенности на преживяването „турист в собствения си град“ във връзка с ЕСК според участие в организацията на инициативата

Източник: Собствени данни

В допълнение, ЕСК влияе по-силно за повишаване на разходите им за развлечение в сравнение с неучаствалите в организацията (17 % при участниците срещу 9 % при неучаствалите). Това е интересен резултат, тъй като ефектът, свързан с повишаване на разходите за развлечение, е усетен твърде слабо от населението на Пловдив като цяло.

В заключение, ЕСК провокира туристите в значителна степен да посетят както културни забележителности, така и културни събития в Пловдив. Инициативата стимулира и местното население към посещение на културни забележителности и събития, но ефектът при тях е по-силен по отношение на събитията. Слабо е влиянието на ЕСК за покачване на разходите на туристите. Също слабо е въздействието на домакинството върху местното население за повишаване на разходите за развлечение. Очевидно и двете групи не оценяват високо тези аспекти от икономическия ефект на ЕСК. ЕСК провокира усещане и поведение на „турист в собствения си град“ при преобладаващата част от местното население. Това явление се регистрира в най-висока степен от местните жители на възраст 41-60 г., заетите в сферата на транспорта и въвлечените в организацията на инициативата (включително като доброволец).

5.3.4 Привличане на повече туристи с интерес към културен туризъм като ефект от ЕСК

Интервюираните ключови информатори само в известна степен се съгласяват, че домакинството е провокирало промяна на профила на туристите и привличане на повече гости с интерес към културния туризъм. Преобладаващата част (56%) подкрепя положителния ефект на ЕСК в това отношение, малка част не отчита ефект (8%) или открива негативен ефект (4%), а значителна част (32%) не може да прецени. Причината за сравнително ниската степен на съгласие се корени в нагласата, че Пловдив по принцип и независимо от инициативата привлича такъв тип туристи.

5.4 Ефекти върху утвърждаването на Пловдив като дестинация за културен туризъм

Ключовите информатори свързват ЕСК в най-висока степен с ползи по отношение на маркетинга, рекламата и утвърждаването на Пловдив като туристическа дестинация. Популяризацията на града е най-често срещаната асоциация и сред свободните отговори на местното население на отговора на въпрос 3 (Приложение 2) в опцията с какво друго свързват инициативата. Подобни са резултатите и от качественото проучване на възприетията и нагласите на жителите и туристическия бранш във връзка с ЕСК Пафос

2017, които също идентифицират потенциалното подобряване на имиджа на дестинацията и утвърждаването ѝ като културен център като един от главните ефекти от домакинството (Farmaki et al., 2018). В унисон са също резултатите от количественото проучване на възприятията и нагласите на местното население по отношение на ЕСК Марибор 2012 (Dragičević et al., 2015).

Някои интервюирани подкрепят приноса на ЕСК към утвърждаването на Пловдив като туристическа дестинация, но изразяват притеснения за бъдещото развитие на местния туризъм. Срещат се и негативни възприятия по отношение на качеството на осъществения във връзка с ЕСК маркетинг.

5.5 Ефекти върху местната среда

5.5.1 Общи ефекти върху средата

Местното население е запитано с какви ползи свързва ЕСК (Въпрос 3 от Приложение 2). Резултатите показват висока обща оценка за ползите – само 7% са посочили отговора „Не свързвам ЕСК с реални ползи“. Най-силната асоциация на местното население е с развитието на културния живот в града (72%), което е логично, тъй като основната сфера на влияние на инициативата е културата. Намесите в градската среда (51%) и икономическото благополучие (47%) получават почти еднаква подкрепа. Най-ниска степен на съгласие се наблюдава с твърдението, че ЕСК допринася за социалното приобщаване (28%).

За добиване на по-пълна представа за нагласите и възприятията на жителите на Пловдив е анализирана и степента им на съгласие с предварително зададени твърдения (Въпрос 7 от Приложение 2). Резултатите показват положителна обща оценка на въздействието на ЕСК (средна стойност 3.64), като 61% от респондентите са напълно или по-скоро съгласни, че положителните страни от домакинството са повече от отрицателните. Въпреки това 22% се колебаят, а други 17% посочват различна степен на несъгласие с твърдението, от което следва, че значителна част от общността не е повлияна положително от реализацията на инициативата.

5.5.2 Ефекти по отношение на културната сфера

Най-високо оценени са въздействията в областта на културата, като те получават подкрепа от 59% до 80% от анкетираните (Табл. 2). Приносът на инициативата се откроява най-силно по отношение на обогатяването на културния живот (4.03) и предоставените възможности за изява на местните артисти (4.01). Жителите в значителна степен са съгласни, че ЕСК е засилила културния обмен, като по този начин е „отворила“

града към света (3.81), и по-скоро са съгласни, че инициативата е повишила личния им интерес към посещението на културни събития (3.62) и културно-исторически обекти (3.56).

Табл. 2. Степен на съгласие на местното население с твърденията, свързани с културната сфера, средна стойност и стандартно отклонение

	Твърдения, свързани с културната сфера (5)	Средни стойности	Стандартно отклонение	Дял на респондентите (%)				
				Изцяло несъгласен/а	По-скоро несъгласен/а	Неутрален/а	По-скоро съгласен/а	Изцяло съгласен/а
2	ЕСК доведе до обогатяване на културния живот в града.	4.03	1.02	4	6	10	45	35
3	ЕСК осигури добри възможности за изява на местните творци.	4.01	0.96	3	5	16	42	34
4	ЕСК провокира културния обмен и „отвори“ града по-широко към света.	3.81	1.08	4	9	18	40	29
5	ЕСК увеличи личния ми интерес към културните събития в града.	3.62	1.15	7	10	23	36	24
6	ЕСК увеличи интереса ми към културно-историческите забележителности в града.	3.56	1.19	8	11	22	36	23

Източник: Dogramadjieva & Tytko, 2023, p. 55

5.5.3 Ефекти по отношение на икономическата сфера

Възприятията за икономическото въздействие на ЕСК са нееднозначни и по-колебливи (табл. 3). Анкетиранияте са предимно положително настроени по отношение на приноса за развитието на местния туризъм (3.90) и маркетинга на Пловдив (3.94). Нагласата им към ефектите, свързани с увеличаване на външните инвестиции (3.49) и увеличаване на възможностите за професионална реализация (3.14), е по-скоро положителна, но доста колеблива. Повечето респонденти не са съгласни, че ЕСК не е довела до промени в икономическото развитие на града (2.58). Близко половината от анкетиранияте се съгласяват, че ЕСК е повлияла на покачването на цените в града (3.43), което за жителите на Пловдив може да се приеме като отрицателен ефект в ролята им на консуматори на услуги. Важна констатация е резултатът, че местните жители се съмняват дали при икономическия баланс на ползите и разходите за ЕСК превесът е на ползите (2.96).

Нагласата на ключовите информатори по отношение на икономическия ефект от ЕСК е по-позитивна. Някои интервюирани споменават, че домакинството е стимулирало местната инициатива, например по отношение на подкрепата за организацията и

провеждането на събития; други наблягат върху индиректния ефект на ЕСК върху развитието на местния бизнес, свързан с туризма; а трети коментират влиянието върху развитието на конкуренцията в дребния и среден бизнес.

Табл. 3. Степен на съгласие на местното население с твърденията, свързани с икономическата сфера, средна стойност и стандартно отклонение

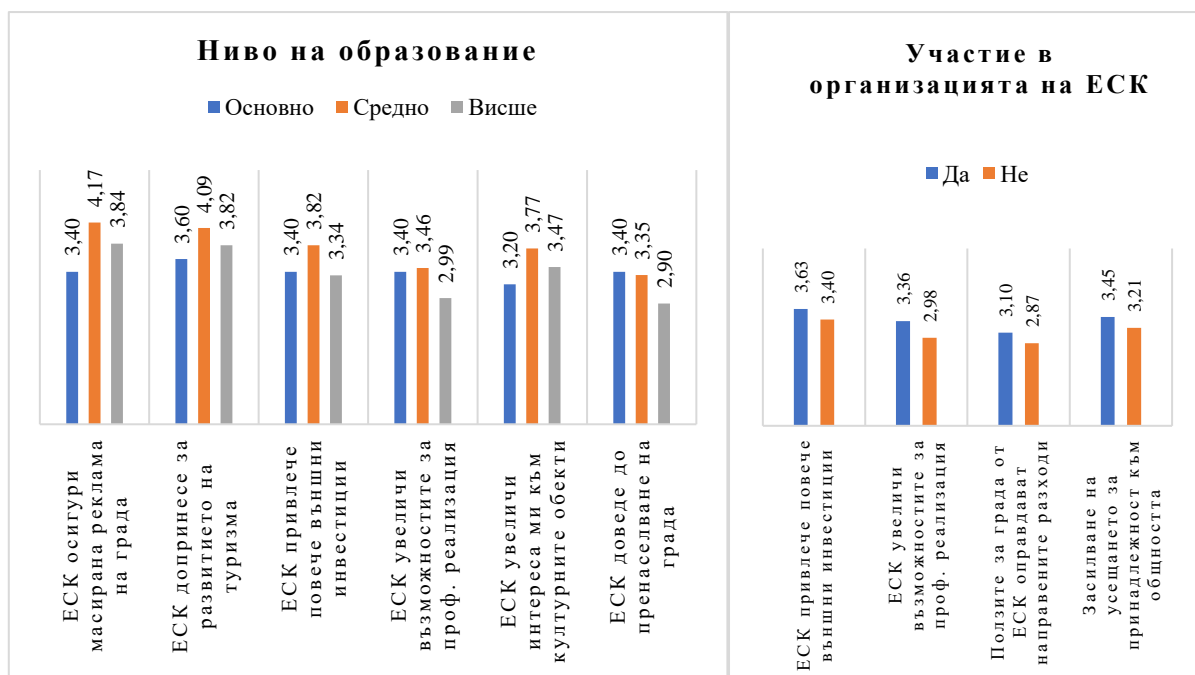
№ на твърдение	Твърдения, свързани с икономическата сфера (7)	Средни стойности	Стандартно отклонение	Дял на респондентите (%)				
				Изцяло несъгласен/а	По-скоро несъгласен/а	Неутрален/а	По-скоро съгласен/а	Изцяло съгласен/а
7	ЕСК осигури масирана реклама на града като туристическа дестинация.	3.94	1.12	4	10	12	36	38
8	ЕСК допринесе за развитието на туризма в Пловдив.	3.90	1.08	5	8	11	44	32
9	ЕСК стимулира привличането на повече външни инвестиции в града.	3.49	1.09	5	13	30	33	19
10	ЕСК допринесе за покачване на цените в града.	3.43	1.08	4	14	35	28	19
11	ЕСК увеличи възможностите за професионална реализация в града.	3.14	1.10	8	19	35	27	11
12	Ползите за града от ЕСК оправдават направените разходи.	2.96	1.20	15	18	34	22	11
13	ЕСК не донесе никаква промяна за икономиката на града.	2.58	1.17	21	29	28	15	7

Източник: Dogramadjieva & Tylko, 2023, p. 55

Преобладаващата част от ключовите информатори е съгласна, че ЕСК е имала положително въздействие върху работните места в Пловдив (68%), малка част не открива ефект (16%), а останалите не могат да преценят (също 16%). Информаторите не са единодушни по отношение на продължителността на ефекта. По-голямата част смята, че влиянието е краткотрайно. Един от интервюираните споделя, че ЕСК го е мотивирала да отвори собствен хотел в Стария град на Пловдив. По този начин той е създал няколко работни места, а хотелът продължава да функционира и след годината на титлата, тоест наблюдаваме дълготраен ефект от ЕСК по отношение на изследвания аспект. Анализът показва съществен положителен ефект върху приходите от туризма – 80% от интервюираните го подкрепят, 8% не отчитат влияние, а 12% не могат да преценят.

Възприятията в икономическата сфера са най-силно повлияни от профила на респондентите – статистически значими разлики се откриват при пет от седем твърдения. Резултатите показват, че жителите със средно образование възприемат ролята на ЕСК по отношение на някои аспекти по-позитивно в сравнение с по-високообразованите (Фиг. 10). Освен това участниците в организацията на ЕСК възприемат по-позитивно приноса

за ръста на външните инвестиции, разширяването на възможностите за професионална реализация и общия баланс на ползите и разходите за ЕСК.

Фиг. 10. Твърдения със статистически значими разлики в степента на съгласие на базата на нивото на образование и участието в организацията на ЕСК (средни стойности по 5-степенна скала).

Източник: Собствени данни

5.5.4 Ефекти по отношение на социалната сфера

Идентифицирани са разнообразни възприятия на местните по отношение на социалните ефекти от ЕСК (табл. 4). Еднозначно мнение е изразено само по отношение на културните събития – те категорично не са считани за недостъпни от местните жители (2.27). Респондентите са силно раздвоени и колебливи относно това дали инициативата е повлияла на ежедневието им и на емоционалната им привързаност към пловдивската общност и са малко по-склонни да се съгласят, че ЕСК е ориентирана повече към туристите, отколкото към тях самите (3.30). Все пак може да се заключи, че реализацията на ЕСК слабо е повишила привързаността към общността (3.31) и не е повлияла значително на рутината на местните жители (3.31).

Табл. 4. Степен на съгласие на местното население с твърденията, свързани със социалната сфера, средна стойност и стандартно отклонение

№ на твърдение	Твърдения, свързани със социалната сфера (4)	Средни стойности	Стандартно отклонение	Дял на респондентите (%)				
				Изцяло несъгласен/а	По-скоро несъгласен/а	Неутрален/а	По-скоро съгласен/а	Изцяло съгласен/а
14	По време на „ЕСК Пловдив 2019“ се повиши усещането ми за принадлежност към общността в града.	3.31	1.12	8	13	33	32	14
15	ЕСК не повлия на ежедневието ми по никакъв начин.	3.31	1.33	12	18	21	25	24
16	„ЕСК Пловдив 2019“ беше насочена повече към туристите, отколкото към местните жители.	3.30	1.14	6	21	26	32	15
17	Културните събития по време на ЕСК бяха недостъпни за мен.	2.27	1.16	31	31	24	8	6

Източник: Dogramadjieva & Tytko, 2023, p. 55

5.5.5 Ефекти по отношение на градската среда и атмосфера

Сравнително високо оценени от местното население са въздействията на ЕСК върху градската среда и атмосфера, като 70–75% от всички респонденти отчитат подобрения в градската инфраструктура (3.91), в комбинация с по-оживена атмосфера, поради наличието на по-голям брой хора в града (3.90), и по-интересен живот като следствие от домакинството (3.77).

Табл. 1. Степен на съгласие на местното население с твърденията, свързани с градската среда и атмосфера, средна стойност и стандартно отклонение

№ на твърдение	Твърдения, свързани с градската среда и атмосфера (5)	Средни стойности	Стандартно отклонение	Дял на респондентите (%)				
				Изцяло несъгласен/а	По-скоро несъгласен/а	Неутрален/а	По-скоро съгласен/а	Изцяло съгласен/а
18	ЕСК мотивира осъществяването на подобрения в инфраструктурата и градската среда (напр. в квартал Капана и др.).	3.91	1.11	4	10	11	41	34
19	Хареса ми, че по време на ЕКС градът беше пълен с хора.	3.90	1.12	5	8	17	34	36
20	ЕСК допринесе за това, животът в града да стане по-разнообразен и интересен.	3.77	1.12	6	10	14	43	27
21	С приключването на 2019 г. приключи и усещането, че Пловдив е в центъра на събитията.	3.08	1.21	10	26	23	27	14
22	„ЕСК Пловдив 2019“ доведе до пренаселване на града.	3.06	1.26	10	29	21	23	17

Източник: Dogramadjieva & Tytko, 2023, p. 55

Ключовите информатори също се обединяват около позицията, че положителното въздействие на ЕСК върху общата, туристическа и културна инфраструктура е съществен, при все че малка част от тях (20%) регистрира негативни ефекти или пропуснати ползи: пропуск при влагането на средства за културна инфраструктура – вместо инвестиране на средства за сграда за опера Пловдив, инвестиции в други посоки; замърсяване след събитията; закъснение при изпълнението на инфраструктурни проекти; недостатъчно оползотворяване на летището като възможност за привличане на туристи.

5.6 Ефект на ЕСК върху взаимодействието между участниците в местното туристическо развитие

Преобладаващата част от ключовите информатори е съгласна, че ЕСК е подобрила партньорството между заинтересованите страни – 68% подкрепят, 20% не откриват ефект, 8% откриват негативен ефект и 4% не могат да преценят. Малко от тях обаче идентифицират ефекта като дълготраен. Осезаеми са от друга страна асоциациите на инициативата с корупция, както от ключовите информатори, така и от местното население.

***

Въз основа на резултатите от трите проведени емпирични проучвания може да се обобщи, че възприятията за ефектите от ЕСК Пловдив 2019 са предимно положителни и балансирани в унисон с резултатите от изследването на ефектите в ЕСК Пафос 2017 (Farmaki et al., 2018) и ЕСК Марибор 2012 (Dragičević et al., 2015). Те не са еуфорични, като изводите на някои автори, свързани с провеждането на ЕСК Ливърпул 2008 (Garcia et al., 2010; Liu, 2016, 2019), нито крайно негативни, като оценката за ЕСК Марсилия и региона 2013 (Giovanangeli, 2015).

Заклучение

Дали мащабните културни събития като ЕСК могат да водят местното туристическо развитие е въпрос, на който настоящият труд се стреми да отговори. За тази цел са поставени и успешно изпълнени следните задачи: изясняване на теоретично-методологичната рамка на проучването на базата на значителен брой източници от научната литература, включително изследвания на ефектите от инициативата в различни дестинации; конструиране на два собствени модела – модел за проучване на влиянието на мащабни културни инициативи върху местното туристическо развитие, който може да се приложи към различни дестинации, и модел за изследване на възприятията и

нагласите на заинтересованите страни към ефектите от ЕСК; обзор на отчети, доклади и други документи и официални източници за процеса по кандидатстване, подготовка, провеждане на годината на титлата в Пловдив и последващия период; анализ на статистически данни и други вторични източници за състоянието на туризма в Пловдив с цел установяване на наличието на въздействие на ЕСК върху местното туристическо развитие; провеждане на три отделни теренни проучвания (с туристи, местно население и ключови информатори) и анализ на резултатите от тях с цел идентифициране на възприятията и нагласите на заинтересованите страни по отношение на ефектите от домакинството и сравнение с резултати от други подобни проучвания; оценка на въздействието на инициативата върху туристическото предлагане, туристическото търсене и поведение, утвърждаването на Пловдив като дестинация за културен туризъм, развитието на местната среда и взаимодействието между участниците в туристическото развитие.

Резултатите от собственото проучване в комбинация с анализа на вторични данни позволяват осъществяването на комплексна оценка на ефектите от ЕСК Пловдив 2019. Най-важните резултати от изследването са:

- Ефектите от провеждането на ЕСК Пловдив 2019 са предимно положителни. Идентифицират се слаби негативни ефекти, които се изразяват по-скоро в пропуснати ползи. Заинтересованите страни се обединяват около позицията, че въздействието на домакинството върху местното туристическо развитие е краткотрайно, предимно през 2019 г.
- Един от най-значимите ефекти от домакинството, потвърден както от вторичните, така и от първичните данни, е свързан с развитието на *туристическото предлагане* и по-конкретно бум в предлагането на настаняване и хранене.
- По-противоречив ефект е регистриран във връзка с развитието на *туристическото търсене и поведение*. Културно-историческият туризъм и културните събития през последните десетина години значително повишават своята тежест като мотивиращи посещение фактори, за което една от главните причини следва да се счита ЕСК. Интересен резултат от проучването е, че туристите се чувстват най-мотивирани от инициативата да посетят дестинацията след приключване на годината на титлата, а не по време на 2019 г. Домакинството е провокирало усещане в местната общност на „турист в собствения си град“. По-неясен е ефектът върху туристическото търсене. Вторичните данни показват, че според реализираните нощувки най-силната година в Пловдив в периода преди

пандемията е 2017 г., когато ношувките от чужденци имат превес над ношувките от българи. Все пак според показателя пренощували лица 2019 г. е пикова за Пловдив преди пандемията. Като обобщение, ЕСК успява в известна степен (макар и не в очакваната) да мотивира туристите да посетят дестинацията, но не и да прекарат по-дълго време в нея.

- Заинтересованите страни са единодушни, че един от най-значимите и положителни ефекти от инициативата е *утвърждаването на града като дестинация за културен туризъм*. ЕСК влияе благотворно върху повишаването на привлекателността на Пловдив, особено по отношение на външните туристи, при все това градът запазва своя регионален (балкански) мащаб като дестинация и привлича посетители предимно от близките държави.
- Ефектите на домакинството върху *средата* са оценени като противоречиви, със силен превес на положителните въздействия. Като най-положително е идентифицирано влиянието в културната сфера и по-конкретно обогатяването на културния живот в Пловдив. Нагласите за икономическите ефекти са колебливи, като ключовите информатори най-общо ги оценяват като положителни, но краткотрайни, докато местното население не е убедено, че ползите от ЕСК надвишават разходите. Социалните ефекти не са оценени високо – в тази връзка жителите на Пловдив са по-склонни да се съгласят, че са се почувствали пренебрегнати за сметка на туристите. По-сериозна подкрепа намират въздействията върху градската среда и атмосфера. Заинтересованите страни се обединяват около положителната оценка, като ключовите информатори визират основно развитието на квартала на творческите индустрии Капана, при все че се идентифицират и някои пропуснати ползи.
- Твърде противоречиви са възприятията за ефект върху *взаимодействието между участниците в туристическото развитие* – партньорството се е развило, но не липсват и асоциации на инициативата с корупция.
- Социално-демографският профил на респондентите в проучването на местното население оказва влияние върху техните възприятия и нагласи. Главните характеристики, които определят разликите, са образование, възрастова група, сфера на професионална дейност и участие в организацията на домакинството (включително като доброволец на поне едно събитие). Нивото на образование определя най-много разлики във възприятията.

Проучването успява да отговори на предварително формулираните изследователски въпроси:

1. ЕСК Пловдив 2019 оказва въздействие върху местното туристическо развитие и то най-общо е положително.
2. Влиянието на инициативата според данни от стратегически документи и официални статистически данни е предимно положително: културно-историческият туризъм и събитийният туризъм повишават своята тежест като мотиви за посещение на Пловдив; предлагането на настаняване е повлияно положително в значителна степен; в по-ниска степен отново положителен е ефектът върху туристическото търсене; въздействието върху ефективността на настанителната база е по-скоро противоречиво.
3. Възприятията на заинтересованите страни за ефектите от ЕСК Пловдив 2019 са положителни, но не еуфорични. Отрицателните ефекти не се оценяват изцяло като такива, а по-скоро като пропуснати ползи. Най-общо се наблюдава сходство между възприятията на основните групи заинтересовани страни. Основната разлика е свързана с ниската оценка на титлата ЕСК като мотивиращ посещенията фактор от туристите като противовес на високата оценка на местното население и ключовите информатори за положителното въздействие на инициативата върху разпознаваемостта на Пловдив като дестинация.
4. Социално-демографският профил е фактор по отношение на разликите във възприятията на заинтересованите страни. На тази база се идентифицират множество различия, някои от най-важните от които са: заетите в сфера образование и култура са най-скептични към ползите от ЕСК след приключване на годината на титлата; възприятията на ангажираните в организацията на инициативата по отношение на някои аспекти са по-позитивни.
5. Откриват се повече сходства между оценката за ефектите от инициативата в контекста на Пловдив и оценките на домакинства на инициативата в други дестинации (предимно положителни възприятия, краткотрайност на ефектите; отрицателните ефекти се разглеждат по-скоро като пропуснати възможности), в по-малко случаи се откриват различия.

В заключение мащабните културни инициативи са полезни както за културното развитие на дестинациите, така и за туристическото развитие, основано на културния и

събитиен туризъм. Многообразието от ефекти от ЕСК в различните дестинации обуславят разглеждането на титлата като възможност/двигател за развитие (в т.ч. и на туризма), а не като награда, която води до ползи без влагане на допълнителни усилия. Най-положителни въздействия възникват при следните условия: когато дестинацията е богата на ресурси за развитие на културен туризъм и го развива приоритетно; когато заинтересованите страни успяват да постигнат консенсус по отношение на посоката на туристическо развитие, в т. ч. работят ефективно заедно; когато местното население е ангажирано възможно най-цялостно в процеса по реализация на инициативата, включително в организацията и провеждането на събития; когато се насочат усилия за възползване от широкия спектър от възможности с цел минимизиране на пропуснатите ползи; и, не на последно място, когато очакванията към резултатите от процеса са възможно най-реалистични. В тази връзка Пловдив като дестинация успява в значителна степен да усвои ползите за местното туристическо развитие, които ЕСК като мащабна културна инициатива предлага.

НАУЧНИ И ПРИЛОЖНИ ПРИНОСИ

- 1) Предложени са два собствени работещи модела (за проучване на влиянието на мащабни културни инициативи върху местното туристическо развитие и за изследване на нагласите и възприятията на заинтересованите страни към различни аспекти от развитието), които да бъдат прилагани към бъдещи проучвания.
- 2) Доказано е по емпиричен път, че възприятията на участниците в организацията на инициативата (включително като доброволец) се различават от възприятията на останалите представители на местната общност по отношение на някои аспекти от туристическото развитие и най-общо са малко по-положителни. Това е първият случай сред проучванията на тема ЕСК, при който местното население се изследва на базата на реалната му ангажираност в практическата реализация на домакинството. Изводите насочват, че активното включване на местните жители в процеса по провеждане на инициативата може да се използва като практически инструмент за постигане на по-висока подкрепа и съответно успех на ЕСК.
- 3) За първи път в контекста на Пловдив е извършена комплексна оценка на ефектите от реализацията на ЕСК и резултатите са съпоставени с резултати за въздействието на инициативата в други дестинации. По този начин настоящото проучване допълва и надгражда информацията за влиянето на ЕСК върху местното туристическо развитие.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Levkova, K. (2021). Tourism supply, demand and efficiency in Plovdiv Municipality using accomodation base indicators. *Sociobrain*s. 78, 509–519. http://sociobrain.com/website/w1465/file/repository/17_Kalina_Levkova.pdf
2. Левкова, К. (2021). Ефекти от домакинство на инициативата Европейска столица на културата: обзор на научни трудове. В: М. Пенерлиев и И. Терзийска (ред.). *Културните пътища на Балканите: културен туризъм, концепции, кариери*. Сборник с доклади от научна кръгла маса, 1.07.2021 – 4.7.2021, гр. Маджарово, България. (с. 88-98). Изд. „Инкома“.